

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
32. ÅRGANG 1980

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
32. ÅRGANG 1980

Historisk Forening for Værløse Kommune

Bestyrelsesmedlemmer:

- Formand Emmi Barozsi Brodersen, Åsevej 17, Værløse. Tlf. (02) 48 12 07.
Næstformand Bent Damsgaard-Sørensen, Mosevej 3 A, Værløse. Tlf. (02) 48 02 12.
Kasserer J. K. Skov, Vesterbo 131, Værløse. Tlf. (02) 48 02 88.
Einar Laumann Jørgensen, Syvstjernen, Værløse. Tlf. (02) 48 09 71.
Lars Larsen, Kildebakken 11, Kr. Værløse. Tlf. (02) 48 05 74.
Niels Bødker Thomsen, Bjørnsholmvej 44, Værløse. Tlf. (02) 48 18 08.
Bent Hovøre, Elsevej 18. Værløse. Tlf. (02) 48 09 30.
Viggo Murmann Jensen, Ryetvej 105, Værløse. Tlf. (02) 48 07 14.

Suppleanter:

- Erik Frandsen, Rastestedet 23, Værløse. Tlf. (02) 48 06 46.
Hanne Jespersen, Birkevej 8, Værløse. Tlf. (02) 48 45 78.

Revisorer:

- Johan C. Christiansen, Birkedalshusene 22, Værløse. Tlf. (02) 48 18 94.
Poul Skipper, Engstedet 3. 1. nr. 54, Værløse. Tlf. (02) 48 19 42.

Revisorsuppleant:

- Gunhild Nielsen, Ll. Værløsevej 52, Værløse. Tlf. (02) 48 03 12.

Årsskrift udsendes omkring 15. februar.

Medlemsbidrag *mindst* kr. 25,00 årlig. Giro nr. 5 47 19 58.

Generalforsamling: Omkring 1. marts.

Forårsvandretur: 2. lørdag i maj.

Efterårsvandretur: 2. lørdag i september.

Reserver dagene.

Alle er velkomne, også ikke-medlemmer.

Værløse museum

i Mosegården, Skovgårdsallé 37, Værløse, er åben hver søndag fra kl. 14-17.

Museets telefon: (02) 48 00 70 kan anvendes, når personale er til stede.

Uden for åbningstiden kan museet beses efter aftale med formand, næstformand eller kasserer.

Et optryk af S. Sterms kort over Værløse sogn fra 1836, 45×60 cm, velegnet til indramning, kan købes for kr. 10,00 pr. stk.

Karl K. Nielsen m. fl.: De 3 Værløse malere. 24 sider med 16 farvetryk og andre illustrationer. Særtryk af årsskrift 1976. Kr. 10,00 pr. stk.

Historisk Forenings årsskrifter fra 1949 og til dato kan stadig købes til en meget billig pris. Ligeledes det fine jubilæumsskrift fra 1973.

I årets løb

Aldrig i Historisk Forenings 33-årige eksistens har besøgstallet og medlemstilgangen været så stort som i 1980, og meget tyder på at denne udvikling fortsætter i årene fremover.

Vi kan i 1980 byde ikke færre end 126 nye medlemmer velkommen i Historisk Forening. Det er vist ikke urealistisk at tro, at vi i 1981-82 når et medlemstal på 1.000. Samtidig er det en stor glæde for os, at besøgsallet viser en markant fremgang på over 2.000 gæster i forhold til i fjor. Vi har haft 7.200 gæster i 1980, en fremgang på ca. 40%.

Historisk Forenings generalforsamling blev afholdt den 12. marts i Syvstjerne-skolens store sal, med det sædvanlige store fremmøde af over 200 medlemmer. Generalforsamlingen valgte ingeniør Martin Nørgaard til dirigent.

Beretningen var, som noget nyt, ledsaget af lysbillede om foreningens og museets aktiviteter i det forløbne år. Kasserer J. K. Skov fremlagde kasseregnskabet for 1979, der balancerede med kr. 229.107,24. Heraf var kommunens tilskud kr. 91.000 og statens kr. 45.499. Medlemskontingentet androg kr. 25.757.

Såvel formandens beretning som det reviderede regnskab godkendtes af generalforsamlingen.

På valg til bestyrelsen var Emmi Barozsi Brodersen, Einar Laumann Jørgensen og Niels Bødker Thomsen, der alle blev genvalgt.

Endvidere var suppleant Hanne Jespersen, revisor Poul Skipper og revisorsuppleant Gunhild Nielsen på valg, og alle blev genvalgt.

Historisk Forenings reviderede vedtægter, der inden generalforsamlingen var udsendt til medlemmerne, blev godkendt med en enkelt rettelse.

Efter generalforsamlingen var der kaffebord, og Kurt Spuur Hansen fra Værløse Foto viste en ny kopi af Værløse-filmen I, som foreningen netop havde fået overdraget fra Værløse kommune.

Siden sidste generalforsamling er der sket ændringer i bestyrelsens sammensætning. Efter Bodil Mynderups udtrædelse af kommunalbestyrelsen er Bent Hovøre indtrådt som repræsentant for Værløse kommune. Chr. B. Thomsen, som ønskede at udtræde af bestyrelsen, er blevet erstattet af 1. suppleant Hanne Jespersen. En tak til Bodil Mynderup og Chr. B. Thomsen for deres arbejde i Historisk Forenings bestyrelse.

Foreningens forårsvandretur lørdag den 10. maj var henlagt til Nørreskoven. Ialt 123 deltagere var med på den 3 timer lange tur, hvor statsskovrider E. Laumann Jørgensen fortalte om de mange seværdigheder, som netop Nørreskoven kan byde på. Efterårsturen lørdag den 13. september gik med 65 deltagere først til Gl. Lejre, hvor E. Laumann Jørgensen gennemgik skibssætningen, og derefter besøgte vi Historisk/arkæologisk forsøgscenter i Lejre, hvor Niels Hybert Kjeldsen gav os en særdeles interessant og grundig rundvisning.

Studiekredse og foredragsrækker på Mosegaarden har i 1980 været noget af et tilbudsstykke. På alle hold har der været maksimalt deltagerantal på 24, nemlig hvad der kan være omkring langbordene i stuehuset. Det har været os en stor glæde, at så mange medlemmer har ønsket at dygtiggøre sig.

J. K. Skov's studiekreds »Kend din egn«, der går over 10 aftener samt to lørdagsudflugter, startede igen i september med et nyt hold. J. K. Skov har endvidere i årets løb holdt en række lokalhistoriske foredrag i skoler og foreninger.

E. Laumann Jørgensen's foredragsrække over 5 aftener »Harreskovenes historie«, blev afholdt to gange i 1980. Først fra januar til marts, og igen fra oktober til december. E. Laumann Jørgensen har ligeledes afholdt en del foredrag med lysbilleder over emnet »Sakrale riller i sten« i foreninger og lignende, samt ledet et utal af ekskursioner i Harreskovene over samme emne.

Niels Bødker Thomsen, der leder studiekredsen »Arkæologi«, havde den 24. april indbudt Niels Hybert Kjeldsen, der er ansat i Lejrecentret, men som bor i Hareskovby, til at holde foredrag med demonstration af flinthugningsteknik for arkæologiholdet og andre interesserede. En aften der vendte op og ned på de almindelige teorier om, hvor lang tid det egentlig tager at fremstille flinteredskaber. Studiekredsen »Arkæologi« fortsætter i begyndelsen af det nye år.

En gruppe af vore medarbejdere har, under ledelse af statsskovrider E. Laumann Jørgensen, og i samarbejde med Fortidsmindeforvaltningen og Nationalmuseet, siden maj måned foretaget opmåling, tegning, fotografering og afdækning af bl. a. rillestensanlæg i Harreskovene. Dette arbejde fortsætter i 1981.

På baggrund af den skelsættende betydning emnet »sakrale riller i sten« har fået for vort museum, er der nu opstillet to rillesten på Mosegaardens gårdsplads.

I efteråret havde vi, i samarbejde med skolekonsulent Hans Jørgen Hansen, arrangeret 3 instruktionsmøder for orienteringslærere ved Værløse kommunes skoler. Formålet var at motivere lærerne for anvendelse af museet og arkivet i undervisningen. Et aktivitetsrum på Mosegaarden, med alle de pædagogiske og faglige muligheder der ligger heri, – et sted hvor skoleelever og andre arbejdsgrupper kan få tingene i hænde og arbejde med dem, – hvor film og lysbilledserier kan vises, og hvor foredrag kan afholdes, er et af de store ønsker, vi har i Historisk Forening. Vi ser derfor frem til etape II udbygningen af Mosegaarden i 1984 med længsel.

I 1980 har 36 børnehave- og skoleklasser besøgt Mosegaarden, de fleste fra Værløse kommune. Skoletjenesten er blevet varetaget af en fast medarbejderstab på 3 personer, og besøgene har hovedsageligt fundet sted om formiddagen. For første gang holdt vi Mosegaarden åben 3 eftermiddage i skolernes efterårsferie, – dog med meget lille besøgstal, selvom vi kunne tilbyde børnene at prøve at grutte korn. Udenfor den normale åbningstid har vi endvidere haft besøg af 23 foreninger og andre grupper.

Historisk Forenings forhandlinger med Værløse kommune om overtagelse af huset, Gadekærvej 2, er så langt fremme, at en endelig placering af huset, bag Mosegaardens stuehus, nu er vedtaget. Det er hensigten, at huset delvis skal nedtages og genopstilles af en gruppe frivillige medarbejdere. Når det økonomiske grundlag for projektets gennemførelse er tilvejebragt, vil arkitekt Bent Damsgaard-

Sørensen fra første færd kontakte sagkyndige på Frilandsmuseet. Når huset står færdigt, vil det indgå som en del af Mosegaardskomplekset, repræsenterende et Værløse-hus fra ca. 1750.

Værløse Museum og Værløse lokalhistoriske arkiv var repræsenteret med 3 medarbejdere på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Ebeltoft d. 29.-31. august, og med 2 medarbejdere på Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings formidlingsmøde på Fuglsøcentret på Mols d. 16.-18. april. 4 medarbejdere har deltaget i følgende kurser af varierende længde: 3-dages kursus i årbogsredigering på Hindsgavl (1 deltager). 10-dages kursus i 1) Genstandsregistrering, 2) Bevaring/konservering af museumsgenstande (1 deltager på hvert kursus). Disse kurser afholdtes på Danebod Højskole på Als. Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver i Storkøbenhavn afholdt 3 aftener i oktober kursus i interviewteknik ved båndoptagelser. Kursus foregik i Gentofte lokalhistoriske arkiv (1 deltager).

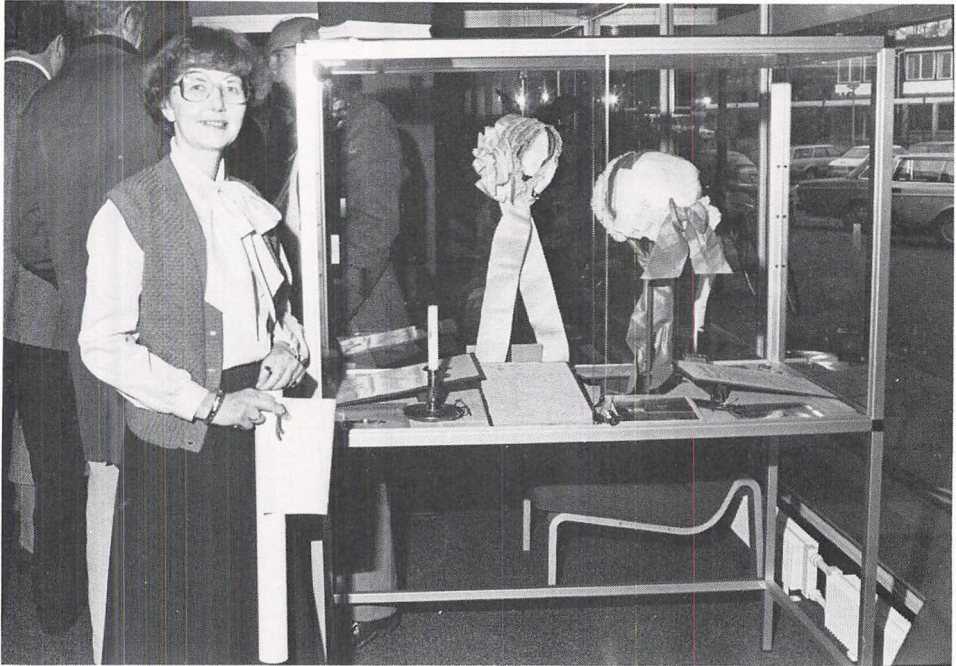
Museets og arkivets medarbejdere har i 1980 arrangeret forskellige særudstillinger på Mosegaarden. Den første udstilling »Glimt fra besættelsestiden« vistes fra maj til juli. Denne udstilling vistes også på Hareskov bibliotek i august, hvor fotograf John Christensen fra Hareskovby, i samarbejde med museet havde arrangeret fotoudstillingen »Fra hjulspor til vej«. Omkring 900 gæster besøgte udstillingen.

De fire søndage i oktober havde vi ligeledes stor publikums succes med udstillingen »Vi knipler«, med demonstration ved en gruppe dygtige damer, og med Astrid Skov som arrangør. De tre sidste søndage før jul inviterede vi til julestue på Mosegaarden, med salg af gløgg med hjemmebag, gammeldags julekort, klippearb og hjemmelavede garnnisser. Et meget stort antal gæster besøgte det julepyntede museum, således at arrangementet gav et pænt overskud til Historisk Forening.

Af mangel på plads, må vi også de næste par år begrænse os til kun at lave små særudstillinger, der på en eller anden måde kan puttes ind mellem de mere permanente udstillinger.

Astrid Skov ved kniplebrættet i julestuen på Mosegaarden dec. 1980. Foto: Arne Jespersen.

Hanne Jespersen ved udstillingsmontren i Sparekassen »Bikuben«. Foto: Alice Bech, Værløse Nyt.

Som et nyt og utraditionelt led i forbindelse med museumsformidling har Sparekassen Bikubens Værløse afdeling venligst stillet en montre til rådighed for skiftende udstillinger fra arkiv og museum. Den første udstilling viser arkivalier og museums-genstande fra Annexgaarden, Lille Værløse.

Da oplaget af den gamle folder med titlen »Mosegaarden – dit museum« var opbrugt, har vi med bistand af kommunens trykkeri fået fremstillet en ny folder efter en grundig omredigering af teksten fra den gamle, og med helt nye tegninger.

Til brug for eventuelle anmodninger om lån af museums-genstande og arkivalier m. v. er der udarbejdet et udlånsreglement.

På vort lokalhistoriske arkiv er et stort antal gamle fotografier i det forløbne år blevet registreret og i mange tilfælde affotograferet. Det er også lykkedes at identificere mange billeder af personer og huse fra Værløse. Der tilgår stadig arkivet mange gamle fotografier, og arbejdet med de mange, der er tilgået foreningen igennem en længere årrække, går raskt fremad, takket være tre medarbejderes store arbejdsindsats.

Med hensyn til arkivalierne, som f. eks. håndskrevne dokumenter som skøder og andre ejendoms-papirer, er en systematisk registrering ikke for alvor kommet i gang på grund af andre presserende opgaver.

Tre medarbejdere har deltaget i 2 af sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver i Storkøbenhavn arrangerede besøg på Nationalmuseets 2. afdelings billedsamling (Frederiksholms Kanal) og 3. afdelings (Brede). Der har været enkelte gæster i arkivet, men nogen egentlig åbningstid er der endnu ikke tale om.

På museet er de nye montrer i oldtidsafdelingen blevet indrettet og taget i brug. Museets medarbejdere har i 1980 bestræbt sig på at lave en bedre oversigt i udstillingerne, med informativ skiltning i samlingerne. Meget restaurerings- og konserveringsarbejde er blevet udført i årets løb. Den gamle kane, som står på gårdspladsen, har gennemgået en hårdt tiltrængt restaurering, med fornyelse af det træ, som var ved at rådne bort. I sommerens løb har de udendørs smedeværktøjer gennemgået en grundig afrensning og konservering, således at de nu kan modstå skiftende vejrlig. Vore flittige medarbejdere har fået god brug for den lærdom, de har tilegnet sig på forskellige kurser.

Foreningens håndbogs- og studiesamling, som Karl K. Nielsen har lagt grunden til, er blevet øget med 66 bind indkøbt via Værløse biblioteks bogkonto. Den hidtidige bogbestand er nu nyopstillet og delvis registreret.

I et kælderrum på Værløse bibliotek har vi fået et godt magasin til bl. a. vores store oplag af Historisk Forenings årsskrifter, således at adskillige hylder i kompakt-reolsystemet har kunnet frigøres til andet formål. Vi har i det hele taget mødt meget stor velvilje og imødekommenhed fra Værløse biblioteks side, hvilket vi gerne vil sige tak for. Tre praktikanter fra biblioteket var i november måned på besøg på arkiv og museum, som led i deres uddannelse.

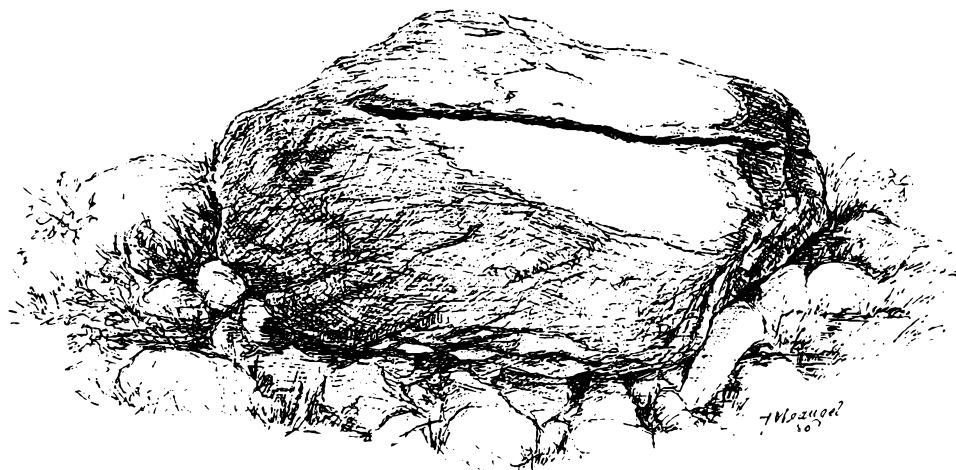
Til de mange medarbejdere, der er engageret ved forskelligt arbejde på Mosegaarden, med tilsyn i åbningstiden, og alle de mange andre gøremål der får det hele til at fungere, vil jeg på bestyrelsens vegne sige tak for indsatsen i 1980.

Tak til alle de mennesker som har glædet os med gaver til arkiv og museum.

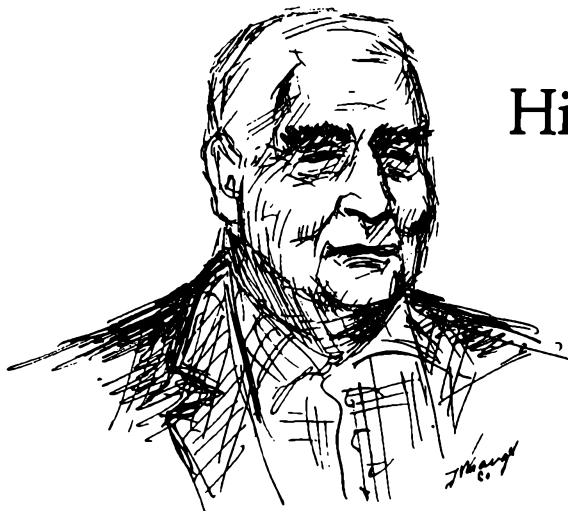
Tak til pressen for en altid fin dækning af begivenhederne på Mosegaarden.

Tak til Værløse kommunes ansatte for deres venlige imødekommenhed.

Emmi Barozsi Brodersen.

Rillesten fra Kelleren, afd. 115, Ll. Harreskov. En af John Wrangel's mange tegninger fra 1980.

25 år i Historisk Forenings bestyrelse

På generalforsamlingen i Historisk Forening d. 25.2.56 blev Jens Kobbervæ Skov valgt til kasserer.

25 år – et kvart århundrede!

I alle disse år har Skov varetaget foreningens økonomiske interesser med stor dygtighed, foruden en omfattende skribentvirksomhed.

– Karl K. Nielsen. – Jens K. Skov. –

To mænd, hvis dygtighed og samarbejde har båret så megen frugt, og hvis navne altid vil nævnes i samme åndedrag, når Historisk Forening og Mosegaarden er på tale.

Skov er af gammel jysk bondeslægt, fuld af lune, vid og arbejdsglæde, rig på evner, og dygtig til at bestride de mange opgaver, han i årenes løb har påtaget sig.

J. K. Skov blev født 6. marts 1902 i Sinding Mølle nær Herning. Flyttede som syttenårig til Pederstrup i vor nabokommune Ballerup og kom i maskinarbejderlære. Siden fik han en meget fin maskinmestereksamen og sejlede derefter nogle år på verdenshavene.

Fra 1932 havde Skov sit daglige virke ved Københavns Vandforsyning, hvorfra han efter en lang årrække som maskinmester ved Sønderøværket blev pensioneret i 1969.

Få kender som Skov vort sogn og dets fortid. Hans bog: En vandring gennem Værløse – de mange artikler han har, og stadig skriver – hans utallige foredrag i aftenskole, foreninger m. m., studiekredse på Mosegaarden. – Og ikke mindst redaktionen af Historisk Forenings årsskrift gennem de sidste 25 år fortæller, at han er én af Værløses sande sønner, omend han trådte sine barnesko i det jyske.

Historisk Forenings varmeste tak til J. K. Skov for hans store virke, som vi håber må fortsætte mange år endnu.

Ettie Wrangel.

Sakrale riller i sten

Upåagtede helleristninger

Af E. Laumann Jørgensen

Tilegnet pastor emer. K. Høgsbro Østergaard

Længst til venstre, pastor K. Høgsbro Østergaard.

Stenlager og stenhugger-teknik

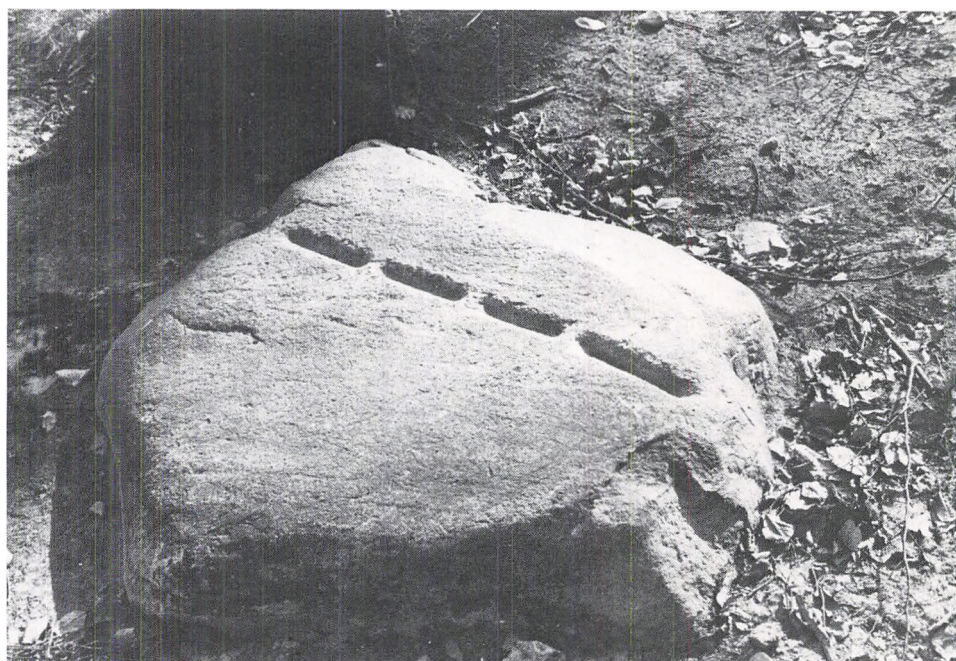
Gennem mange århundreder har statsskovene i Nordsjælland været brugt som et stenlager, hvorfra man hentede utallige byggelementer til opførelse af kirker, klostre, slotte, stenhuse og broer samt materialer til anlæg af landeveje og skovveje.

Sporene efter disse mange stenhuggerarbejder ses endnu mange steder i skovene i form af fejltilhugninger, mærker i form af korte kløveriller, kilemærker, runde, mejslede huller til sortkrudt samt små borehuller til moderne kløvninger.

Det karakteristiske ved stenhuggerarbejderne er, at kilemærker og borehuller er enkelt og groft forarbejdede, og at modstående sider i riller og kilemærker altid svarer til de kiler, der anvendes, idet formålet med stenhuggerarbejdet har været at muliggøre størst muligt sideværts tryk for at få stenene opdelt.

Kløveriller. Kilehuller.

Sacrale riller. Sten nr. 41. Kongebrogrøften.

I hele middelalderen og i nyere tid har den manuelle kløvning været udført ved brug af jernkiler, spændt op i korte kløveriller eller kilehuller ved hjælp af små rektangulære jernplader eller lameller af jern, kaldet blikkers, af størrelse som fladen på en lille tændstikæske, hvorefter man med en hammer med jernhoved og træskaft gennemførte selve udkløvningerne. Se note nr. 1.

Specielle riller i granitsten

I Harreskovene træffer man imidlertid så mange sten med så specielle udformninger af lange og korte riller, at disse må anses for at have haft andre formål end rent kløvetekniske.

En kontakt til pastor K. Høgsbro Østergaard førte det opsigtsvækkende med sig, at denne, på baggrund af de fremlagte fotos og redegørelser, måtte anse størsteparten af det forelagte materiale for at kunne understøtte to teorier, han forgæves havde søgt yderligere dokumentation for gennem mere end 25 år:

A. Teorien om sakrale riller i sten og hvor gamle, de er.

B. Teorien om en bevidst knusning af sådanne sakrale rillesten, af hvem og hvornår.

A. Sakrale riller i sten

Det bevismateriale, Høgsbro Østergaard har haft liggende upubliceret i mange år og som Harreskovfundene nu underbygger tolkningen af, omfatter 30 granitsten med en kunstig hugget rille i, som er fundet dels her i landet, dels i udlandet. De har været kendt af stenhuggere, men synes ikke at have været beskrevet i den arkæologiske litteratur.

I forhistorisk tid har en række nordeuropæiske, dvs. germanske, agrarstammer fremstillet frugtbarhedstegn i form af lange riller i granitsten, der oftest er $\frac{3}{4}$ til 1 meter lange. Rillerne udlægges som symboler på det kvindelige skød.

En sådan germansk kult omkring Moder Jord er beskrevet omkring år 100 af den romerske skribent Tacitus i hans »Germania«. (2). Først i de senere år er man begyndt at undersøge disse »rillesten«, som man kalder dem i Tyskland, og som derfor også vil blive benyttet i den følgende redegørelse, som omfatter dels danske dels tyske sten. Når man ikke har skænket disse rillesten nogen opmærksomhed i tidligere tid, så skyldes det at både stenhuggere og arkæologer har opfattet rillerne som kløveriller. Man synes ikke at have gjort sig klart, om den formodede kløvemetode var praktisk gennemførlig. I den nyere arkæologiske litteratur herhjemme, kan man se eksempler på, at man ukritisk har brugt betegnelsen »kløveriller«, hvor det er tvivlsomt at anvende det udtryk. Den følgende redegørelse vil gå ud på at vise, at disse riller ikke kan have haft noget praktisk formål, men må anses for at være sakrale riller, og at stenene har tjent et kultisk formål i forhistorisk tid, og at de på et vist tidspunkt, der endnu ikke er ganske klart, er blevet bevidst ødelagt.

Thorstrup-stenen.

a. Thorstrupstenen

Denne sten blev bemærket af bankdirektør Henrik Johansen, Varde, da han en dag kom forbi Thorstrup kirke. Den lå da udenfor kirkegårdsdiget vest for hovedindgangen. Man var ved at udvide kirkegården mod vest og var ved at flytte det vestlige dige, og det mest sandsynlige er, at stenen har ligget i dette dige. Han fik den kørt ind til Varde i hans have og henledte Høgsbro Østergaards opmærksomhed på den i 1956. Den findes nu på Museet i Varde.

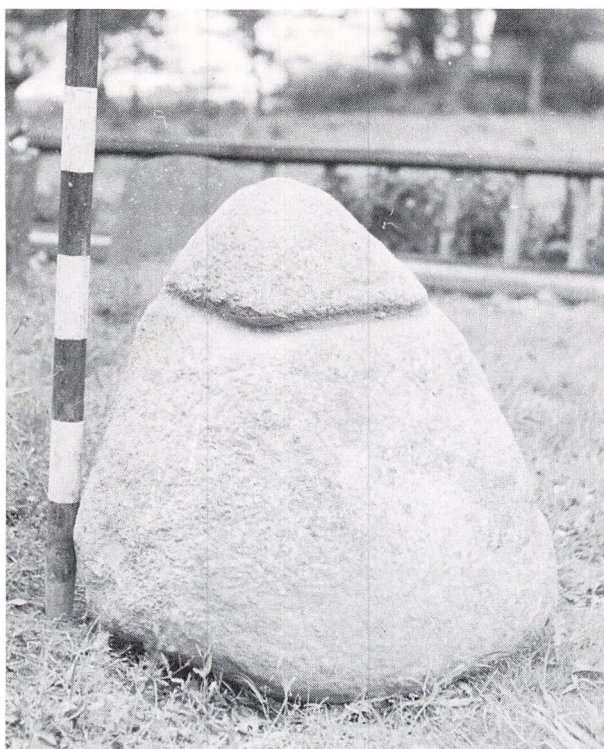
Det er en meget grovkornet, rødgrå granitsten med store hvide krystaller. Den har en længde på ca. 1 meter. En del af den er sprængt bort ved hjælp af kiler. I kanten af brudfladen ses flere spor af kilehuller af den type, som fremkommer ved kløv-

ning af granitsten til kirkekvadre i den romanske byggeperiode, og som har været anvendt op til vore dage.

Oprindelig har stenen haft en cylindrisk form, ca. 50 cm i diameter. I en afstand af 30 cm fra toppen er der hugget en dyb rille, som er dybest på midten og nærmer sig overfladen ved begge kanter af brudfladen. Selv om man havde haft de bortsprængte stykker, ville det næppe have bidraget til forståelsen af stenen, idet der ikke kan have været en fortsættelse af furen på den. Ingen af delene har været så store, at de har egnet sig til anvendelse ved kirkens opførelse. Stenen blev efter opfordring undersøgt af en museumsinspektør, som dog ikke tillagde den nogen nævneværdig betydning.

b. Stenen fra Stedesdorf i Østfrisland

Nogle få år efter kom Høgsbro Østergaard i forbindelse med museumsinspektør Dr. K. H. Marschalleck i Jever i Østfrisland. Han var meget interesseret i de kirkearkæologiske undersøgelser, der på det tidspunkt blev foretaget her i Danmark, og han foretog tilsvarende undersøgelser af kirkerne i Østfrisland. Dette samarbejde førte til, at Høgsbro Østergaard blev anmodet om at deltage i en undersøgelse af den romanske kirke i Stedesdorf nær ved den hollandske grænse i 1962. Under denne kirke var der spor af en trækirke, hvis vægstolper havde stået på store kampesten,

Stenen fra Stedesdorf.

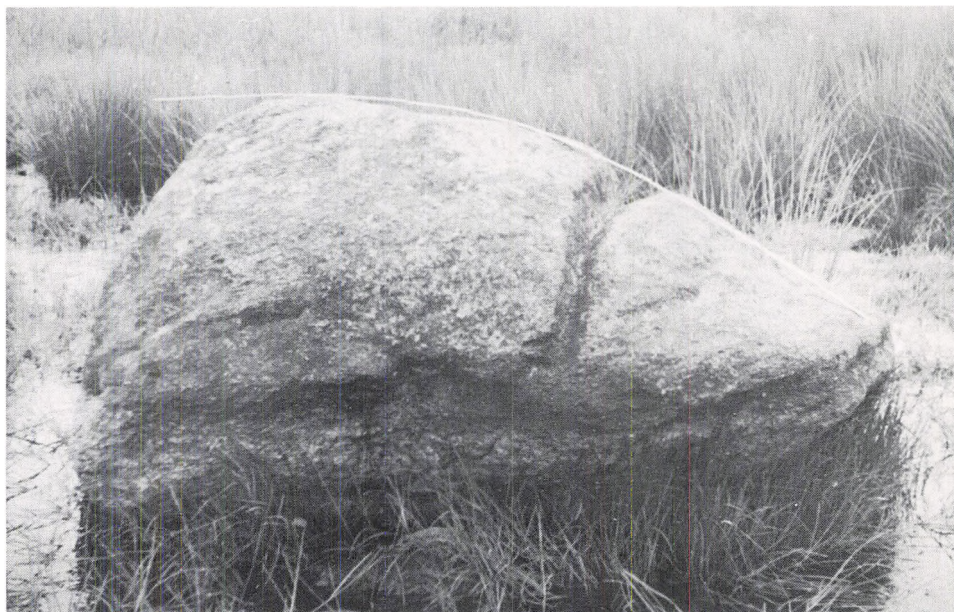
som endnu lå in situ indenfor skibets fundamenter, sådan som det kendes her i landet fra Thorstrup og Jelling kirker. I en af disse stolpesten var der en dyb rille rundet omkring den ene ende, som på Thorstrup-stenen. Med dette fund blev det klart, at Thorstrup-stenen var forhistorisk. Stenen står nu på kirkegården ved Stedesdorf kirke. Den eneste parallel som man dengang kendte i Tyskland, var en sten ved Melzingen på Lüneburger Heide, som Dr. Marschalleck gjorde Høgsbro Østergaard opmærksom på.

c. Stenen fra Melzingen

Denne sten er beskrevet af afdelingsdirektør Wolfgang-Dietrich Asmus ved Landesmuseum i Hannover. Den ligger i et øde område bag ved kroen i Melzingen, 9 km nordvest for Ülzen. Ved kroen står der et skilt, der viser vej til stenen. Det er en 2 meter lang, rå marksten, hvori der er hugget en meget bred og dyb V-formet rille, 15 cm bred foroven og ca. 10 cm dyb. Rillen går ikke helt omkring stenen. Dr. Asmus gør opmærksom på, at da rillen er hugget på tværs af stenens lagdeling, kan den ikke være lavet for at kløve stenen i nyere tid.

Befolkningen på stedet kalder stenen for en »Opferstein« og rillen for en »Blutrinne«. Den har fra gammel tid været kendt som skelsten og dens billede har været anvendt i kommunens segl.

En geologisk undersøgelse har vist, at stenen ikke ligger, hvor den har været aflejret af indlandsisen, men at den er tilført stedet, idet den ligger på et fundament af mindre marksten. Udenom stenen var der en fordybning på 30 meter i diameter og udenfor denne sænkning en lav jordvold af ringe bredde. Omkring den centralt an-

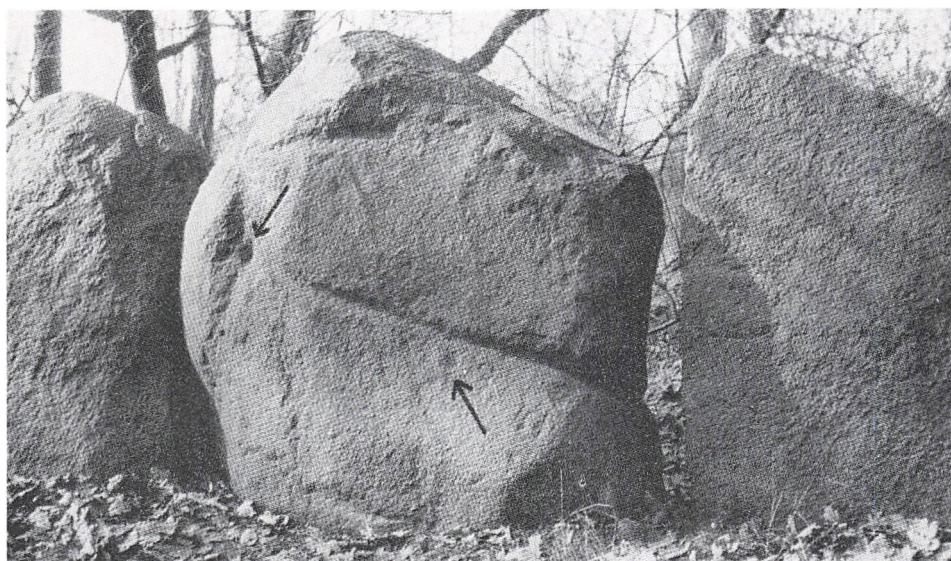
Stenen fra Melzingen.

bragte sten fandtes en brolægning, der næsten opfyldte lavningen, og mellem hvis sten fandtes afslag af flint, pilespidser og skrabere såvel som skår af forhistoriske kar.

Delvis dækket af den store sten lå mere betydningsfulde genstande såsom en slebet flintøkse fra enkeltgravskulturen. I jordvolden fandtes en bronzøkse, en »Anzatsbeil«.

Der er ikke fundet grave i nærheden af stenen og heller ikke holdepunkter for, at der har været en bebyggelse på stedet. Indtil arealet blev kultiveret, var det så fugtigt, at det var vanskeligt at nærme sig stedet.

I den sydlige del af Neder Sachsen har Dr. Schünemann, museumsleder og apoteker i Verden an der Aller, gjort nogle meget vigtige fund, og han har velvilligt stillet et meget stort materiale til rådighed for de danske undersøgelser af rillesten. Heraf kan eksempelvis nævnes:

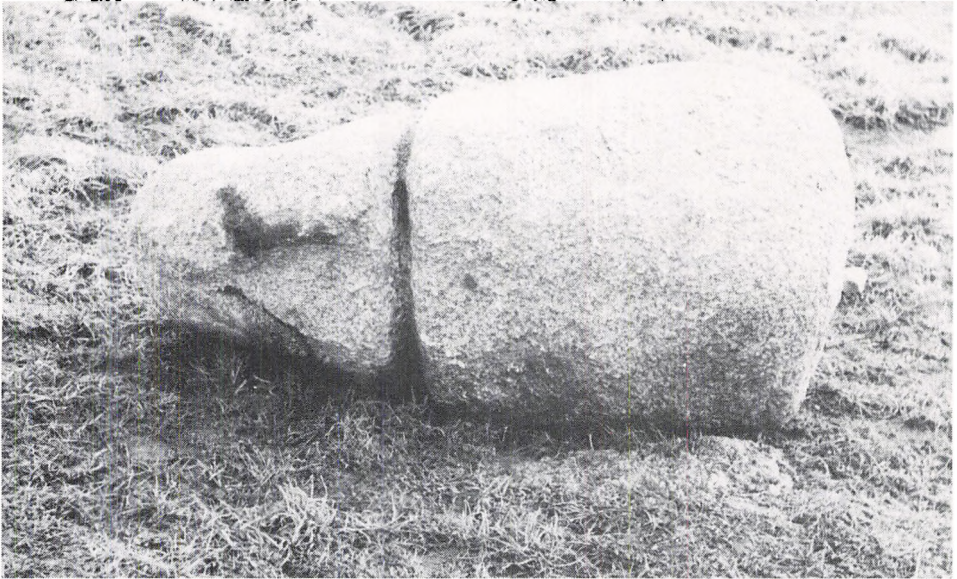

Stenen i parken »Sachsenhain«.

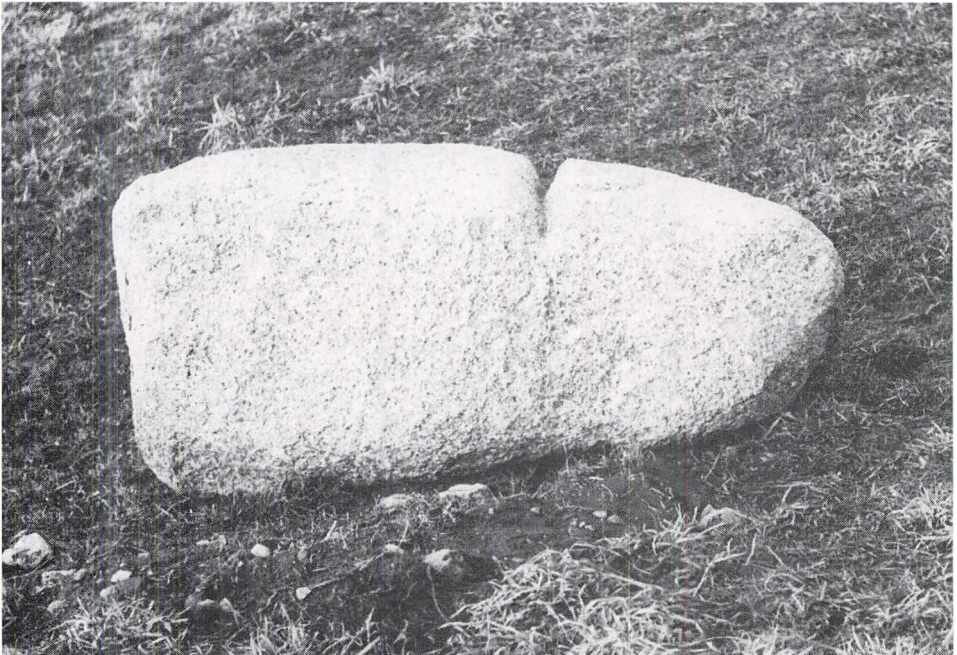
d. Rillesten i parken »Sachsenhain« ved Verden/Aller

Udenfor byen Verden blev der i 1930'erne anlagt en stor mindelund for de sachserne, som ikke ville lade sig døbe og derfor blev henrettet af Karl den Store. Langs med gangene i dette anlæg er der opstillet 4500 kampesten, som er skænket af bønderne i Nedersachsen. Imellem disse store sten er der een med en kunstig hugget rille. Den stammer fra en mark i området mellem Elben og Weser.

Stenen er 1 m høj, 1 m bred og 0,5 m tyk. Over midten af stenens forside, som er svagt fordybet, er der indhugget en rille. Den er ikke ret dyb i den venstre side, men bliver dybere ud mod højre side, hvor den bøjer rundt om kanten og løber ned ad siden mod jorden. Under rillen nede til højre ses et skåltegn, og oppe for enden af rillen til venstre ved et mærkeligt fremspring på stenen ses et andet skåltegn. (3).

Stenen fra kvindegraven ved Lejre, set fra siden. Længde 115 cm. Ligger ca. 40 m øst for skibssætningen.

Modsat side af samme sten.

e. Sten fra Grydehøj ved Lejre

Da redaktøren for »SKALK« Harald Andersen og museumsinspektør Karen Fri-felt i 1964 foretog arkæologiske undersøgelser i det sagnospundne Lejre, fandt de bl. a. en kvindegrav, hvor der mellem flere marksten lå en granitsten med en indhugget rille. Graven var dateret til ca. 900 ved et trefliget, lueforyldt bronzesmykke. Stenen, som ikke hidtil har været offentliggjort, er ca. 115 cm lang af en noget konisk form og med en halvkugleformet top. Delvis rundt om stenen, 43 cm fra top-pen, er der indhugget en ret dyb V-formet rille, som man mener er lavet for at kløve stenen. Denne sten ligner i påfaldende grad stenen fra Thorstrup kirkegård og dens datering bekræfter, at stenen fra Thorstrup er forhistorisk. Stenen ligger stadig på marken ved Grydehøj.

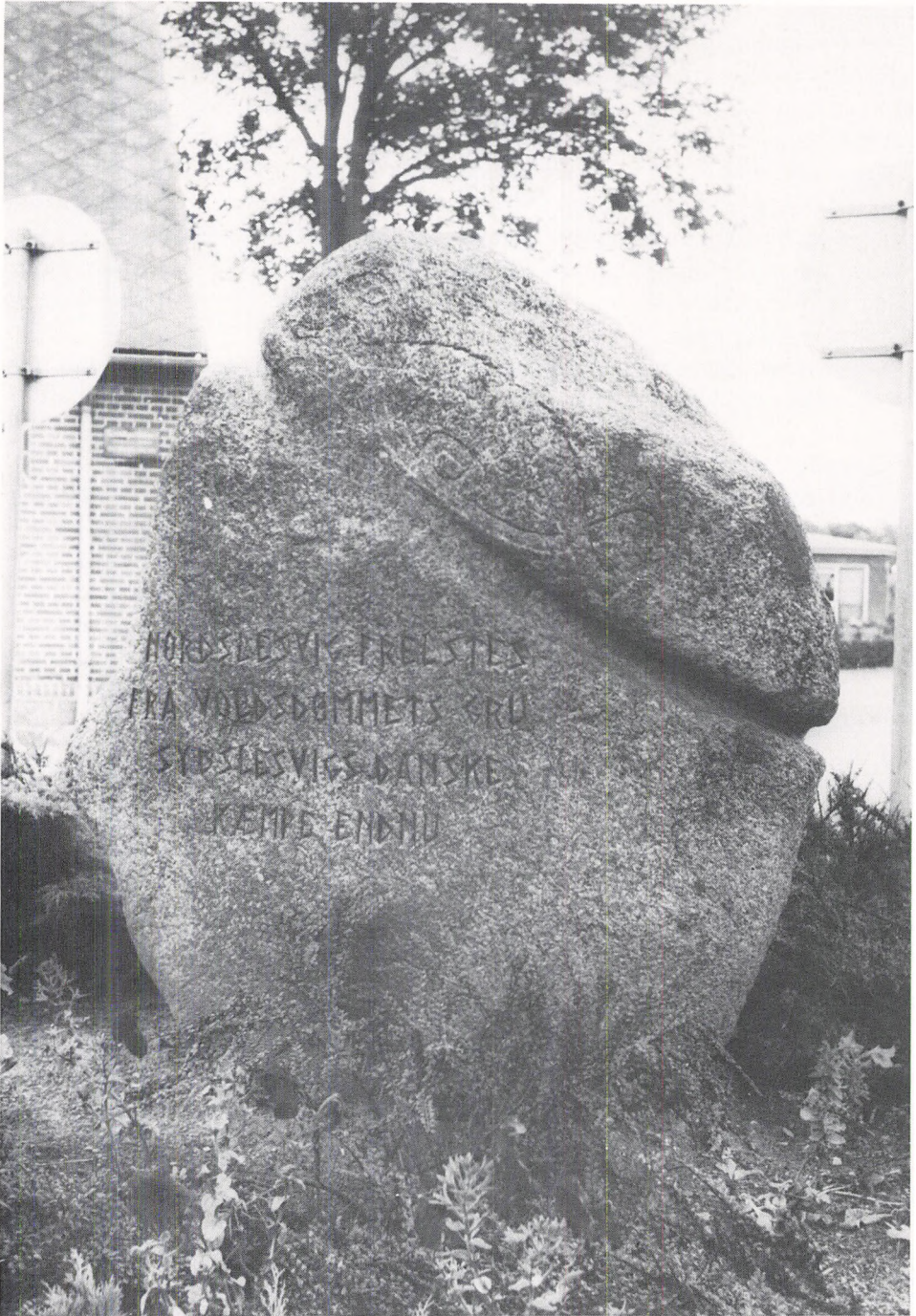
I den nærvæd liggende skibssætning, er der mellem de bevarede opretstående sten to, hvori der er indhugget riller. De vil blive omtalt senere i denne redegørelse.

f. Ormestenen ved Solbjerg mellem Århus og Horsens

I Solbjerg by, hvor vejen til Odder går fra den gamle landevej over Hovedgård, står der en stor granitsten, hvori der er hugget en dyb rille. Den har indtil 1916 ligget som skelsten mellem Fastrup og Onsted marker i Hvilsted sogn, Hads herred, (ikke som anført hos August F. Schmidt i Vitved sogn, Hjelmslev herred, som nr. 2154, side 285 i »Danmarks Kæmpesten«). Findestedet er nu vistnok ødelagt ved omføjringen af landevejen ved Solbjerg. Den er omtalt allerede i et tingsvidne fra 1576 og flere andre steder som »Ormestenen«, og den er markeret som nivelleringspunkt på Videnskabernes Selskabs Kort over Hvilsted Sogn fra 1781.

I 1916 undersøgte Sophus Müller stenen og konstaterede, at rillen var indhugget og ikke naturlig fremkommet. (Indberetning i Nationalmuseets arkiv). Han mente, at den måske var lavet for »at dele stenen«, men tilrådede dog at rejse den op på findestedet, og han lod en meddelelse gå videre til Gudmund Schütte, der lod oplysningen gå videre i et brev til Axel Olrik. (Dansk Folkemindesamlings arkiv den 27. oktober 1916). Den blev dog ikke rejst på stedet, men flyttet til Solbjerg by og anvendt som Genforeningssten. Her står den endnu og er en af de mest bastante af de endnu bevarede rillesten.

Foruden de her nævnte sten er der fundet flere rillesten i Østfrisland og Sachsen. Således har Kreisarchaeolog Hans Aust fundet 3 i området Bremerhaven-Bederkesa. (Stenene er omtalt i »Nordsee-Zeitung« for 11. november 1966 i forbindelse med en beretning om et foredrag, som Høgsbro Østergaard holdt i Bremerhaven om de danske fund). Ingen af de af Hans Aust fundne rillesten var fundet i daterbare omgivelser.

Stenen i Solbjerg ved den gamle landevej mellem Horsens og Århus. Rejst som Genforeningssten 1920.

Ravnehøjsmose. Sten nr. 143.

B. Knusningsteorien

Der er det karakteristiske og bemærkelsesværdige ved Harreskovmaterialet, at størsteparten af rillestenene er knust på en sådan måde, at antallet af stumper, der kan variere fra 2-3 og op til en 15-20 stykker, så godt som altid lader sig finde indenfor en radius af få meter fra hovedstenen.

Hvis det er lykkedes at tilintetgøre rillen, ved at stenen er gået i 2 omtrent lige store dele gennem rillen, ligner billedet et åbent gab. Har stenen været sværere at sønderdele, ligger stumper spredt til alle sider, men det gennemgående træk er, at knusningerne er ophørt, når det meste af selve rillen er blevet molesteret. Det er tilsyneladende rillerne, der var det profane.

Det tilbagevendende spørgsmål er, hvorfor man med stort besvær har lavet rillen, senere gennemført knusningerne for herefter at forlade det hele og lade alle stykkerne ligge tilbage.

Høgsbro Østergaards knusningsteori går ud på, at Kirken, da dens magtposition var en kendsgerning hen i 1100-tallet, lod udsende folk for at knuse de sidste rester af hedenske templer og altre for hermed at gøre definitivt op med hedenskabet.

B. Bevidst knust rillesten.

1. *Harreskovenes rillesten*

Vender man nu blikket mod de riller i sten i Harreskovene, der må anses for at have tjent andre formål end kløvning, studser man over, at lange riller fra ½ til 1½ meters længde dominerer i den vestlige halvdel af skovene fra Måløv og indtil en linie fra Hareskovby og til Kulhus, medens korte riller, fra 5 til 20 cm længde og i forlængelse af hinanden, er dominerende i den østlige del ned til Bagsværd sø. I denne halvdel forekommer dog også lange riller her og der.

Koncentrerer man opmærksomheden omkring dels de hele, dels mange af de beskadigede rillesten af begge kategorier, der er registreret til udgangen af 1980, kan man opstille følgende karakteristika for dem:

- a. De adskiller sig fra de jordfaste sten ved at være hævet 25–30 cm op over det oprindelige geologiske leje. De har tilsyneladende skullet ses.
- b. Rillerne, såvel de lange som de korte, forløber næsten alle på langs ad stenens længderetning og følger hermed for adskilliges vedkommende ikke stenens naturlige spalteretning.
- c. Rillerne er minutiøst omhyggeligt lavet og er oftest slebne i siderne.
- d. Rillerne er oftest så åbne og V-formede, at de er uegnede til kløveformål, idet kiler ikke lader sig spænde op i rillerne.
- e. Mange af de lange riller enten starter og ender et lille stykke inde på stenens overflade, eller de gennemskærer stenen for til slut at løbe af nedad stenens side.
- f. I de store og regulære sten-anlæg i Harreskovene, hvor rillestenene er det centrale element, forløber rillerne alle nord-syd.
- g. Ved de fleste sten, hvor rillerne skråner nedad og løber af, er der i jorden ud for rillernes afløb en halvstor, sammenkittet, hård, mørkebrun plet.
- h. Der er en tydelig samhörighed mellem hulveje og rillesten, se efterfølgende artikel af B. J. Steiner.

Harreskovenes typer på rillesten ser således ud:

Rillesten med een lang rille:

1. Kellere, sten nr. 2.
2. Ravnehøjsmose, sten nr. 3.
3. Skræddermose, sten nr. 6.
4. Jonstrupstenen, sten nr. 7.

Rillesten med korte riller:

5. Kongebrogrøften, sten nr. 41.

Rillesten med to lange riller:

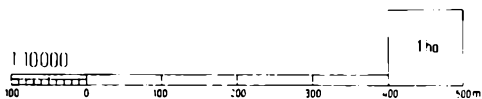
6. Ravnehøjsmose, sten nr. 143.
7. Tingstedet, afd. 69. Jonstrupvang.

Rillesten med to rækker af korte riller:

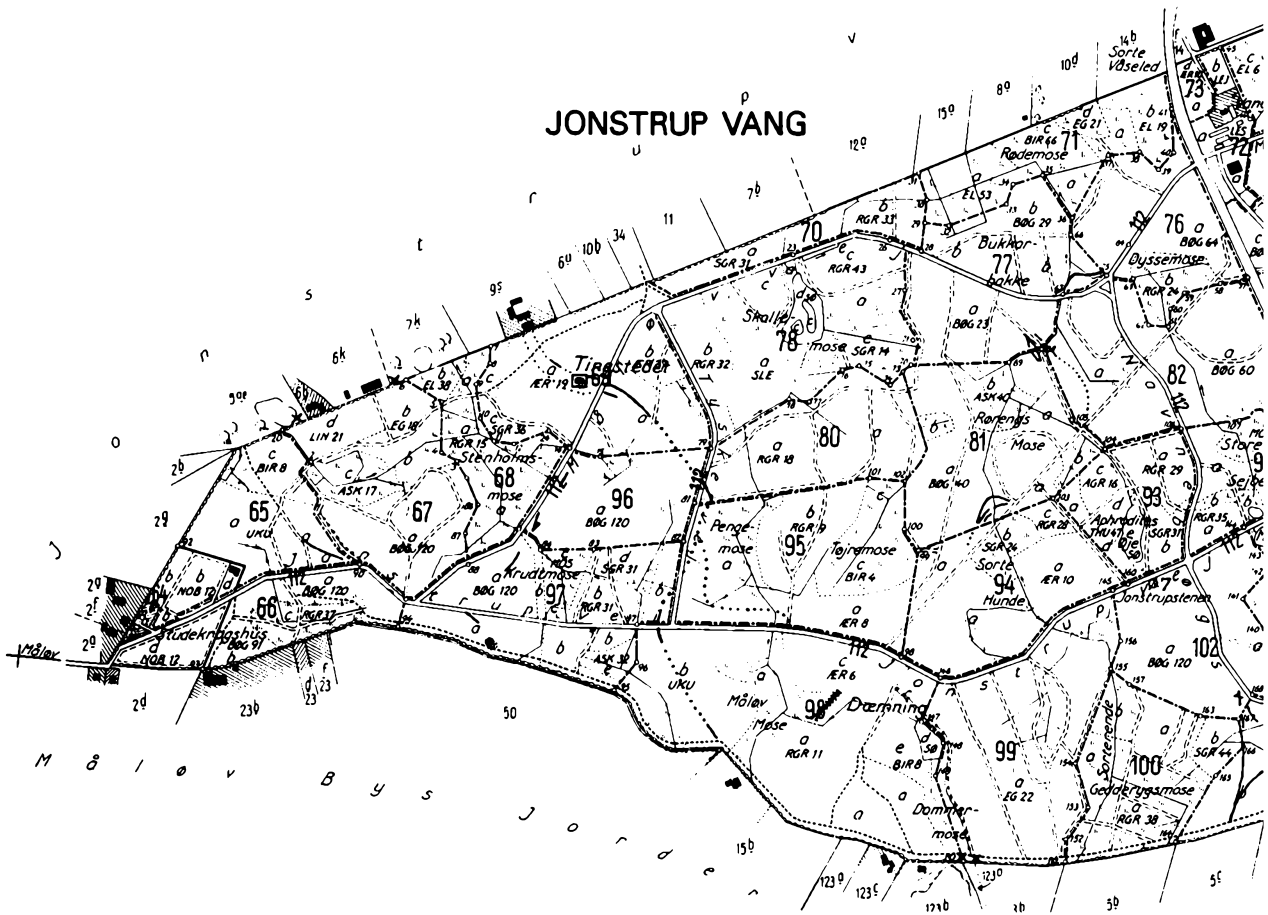
8. Horspandemose, sten nr. 142.

- ∅ Lange, ubeskadigede riller
- ▣ Lange, knuste riller
- ⊙ Korte riller i ubeskadigede sten
- ⊙ Korte, knuste rillesten
- ▣ Store anlæg, megalit-anlæg med rillesten m. m.
- × Halve rillesten i stengærder
- YI Gamle vejspor og hulveje
- Formodet vejforløb
- Langdysse
- Runddysse
- Sløjftet, eller tvivlsom gravhøj

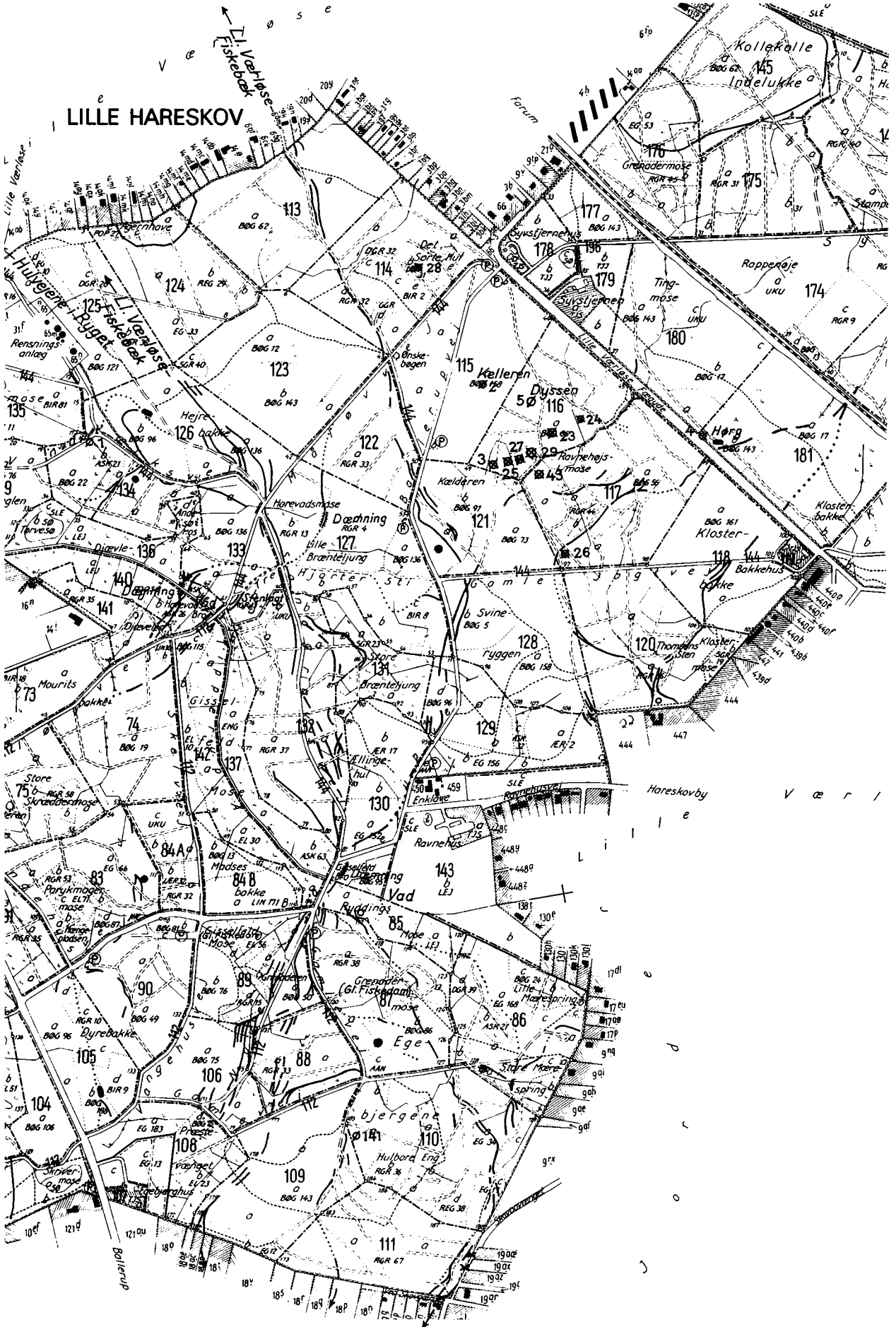
Målt 1973-1980

JONSTRUP VANG

LILLE HARESKOV

Rillesten nr. 1 i Lejre.

*Sidesten nr. 6 i Lejre.
Skibssætningens østlige del.*

2. Lejre-området som bindeled

I forbindelse med miljøministeriets omstrukturering overførtes omkring 1975 fredningsstyrelsens arealer i det åbne land til skovstyrelsens skovdistrikter, og arealerne omkring Gl. Lejre blev i den forbindelse henlagt under Harreskov-forvaltningen. Ved arealernes gennemgang herfra iagttog man det forunderlige, at Lejre-skibssætningens østlige sidesten nr. 1 og nr. 6 regnet fra nord har slebne riller af begge Harreskov-typer.

Rillesten nr. 1 i Lejre

På den indvendige side af denne sidesten findes på nederste trediedel af den godt en meter høje sten en svagt buet, ca. 80 cm lang indmejslet rille, der i begge sider ender lidt før stenens ydre kant.

Over denne rille og på overgangen til øverste trediedel af stenen findes 5 korte, kun ca. 8 cm lange riller i forlængelse af hinanden og ligeledes i en svag bue.

Ingen stenhugger ville tænke på at bruge 2 forskellige typer kløveriller på samme sten, lade dem forløbe i en bue og for den nederste rilles vedkommende gøre den så åben, at det er umuligt at spænde kiler op i rillen. Da stenen er en grovkornet, blød granit, ville en stenhugger gå forbi den.

Da man her, på en og samme sten, har Harreskovområdets 2 specielle rilletyper og for de kortes vedkommende endog med de ofte 5 korte riller på rad, er denne rillesten i Lejre overmåde vigtig, ja, en kodesten (Rosetta-sten).

Rillesten nr. 2 i Lejre

Sidesten nr. 6 i skibssætningens østlige del bærer, ligeledes på indersiden, en ca. 1 meter lang, lodret og åben rille, der fortsætter ned i jorden og endog helt ind under sidestenen. Da rillens type og forløb i stenen gør rillen ubrugelig som kløverille, og skibssætningen er rejst i 900-tallet, gør begge disse ting, at rillen må anses for at være forhistorisk.

3. Harreskov-rillesten i stenanlæg

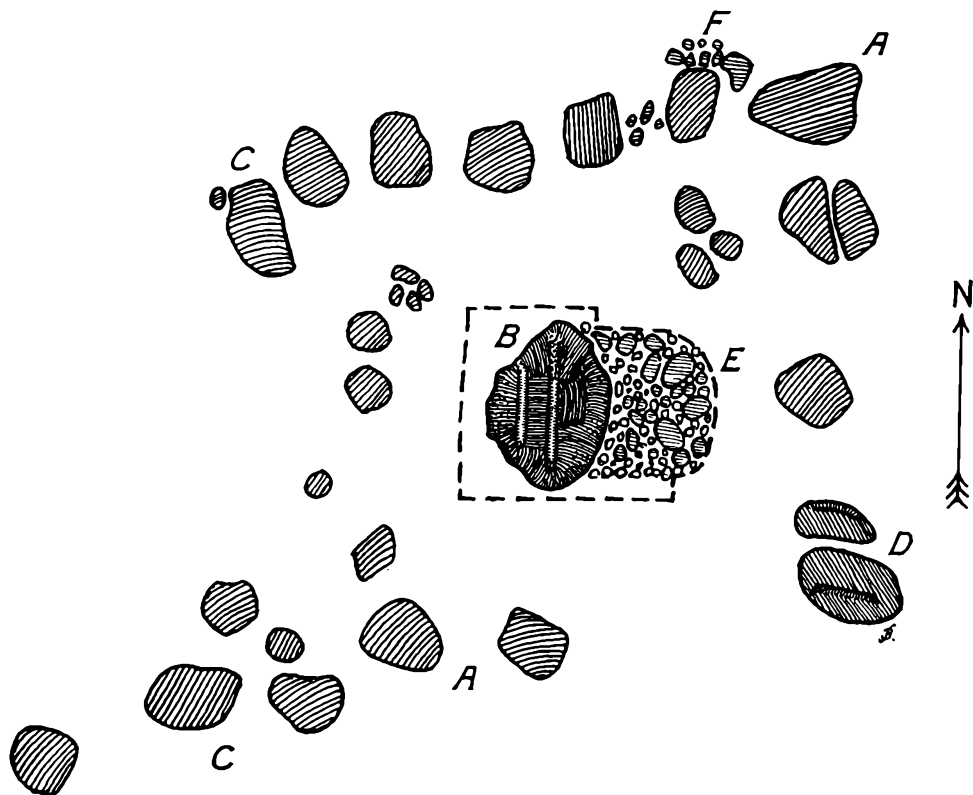
I bestræbelserne på at dokumentere, at de i afsnit 1 nævnte typer af rillesten er sakrale og forhistoriske, er det nødvendigt at gennemgå de menneskeskabte, regulære sten-anlæg (megalith-anlæg) i Harreskovene, hvori rillesten af de nævnte typer indgår som centrale elementer. Til dato indeholder Harreskovene følgende stenanlæg:

A. »Tingstedet«, afd. 69 i Jonstrupvang

Monumentet består af en ydre, næsten kvadratisk stenramme (A) af dimension ca. 7×7 meter med 13 endnu bevarede store sten af størrelse, der fremgår af tegn.

I midten, og lidt forskudt mod vest, ligger en ca. 2½×1½ m stor rød, hård og smuk sten af kvartsit (B), hvori er indmejslet to parallelle nord-syd-gående riller.

Mod vest synes stenrammen at fortsætte i to korte vinger (C), den ene med 3, den anden med 2 bevarede storsten.

»Tingstedet«, afd. 69. Jonstrupvang.

Den sydøstlige randsten ligger i 2 dele, og hvert stykke bærer mærke af $\frac{1}{2}$ lang rille (D).

Dette fortidsminde er fredet i henhold til naturfredningsloven og står således beskrevet i fredningsfortegnelsen:

Nr. 3029.5-21	Jonstrupvang afd. 69	Langdysse, 13×7 m, af randsten i nord 5, i syd 2+5 væltede. Højen stærkt ødelagt, med store huller i midten og vestende.
---------------	-------------------------	--

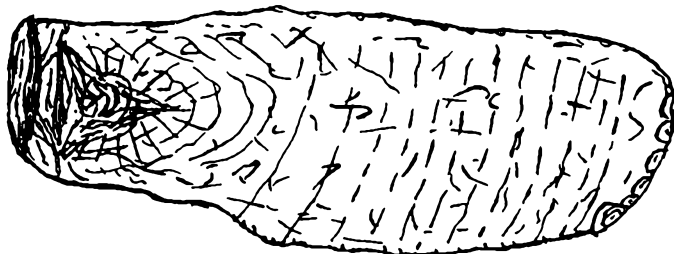
Efter at man fra skovdistriktets side havde gjort opmærksom på rillerne i den centrale sten, og at monumentet, ret beset, ikke syntes at have meget med en langdysse at gøre, drøftedes hele rillestensproblematikken i sommeren og efteråret 1980 mellem Københavns skovdistrikt og Fredningsstyrelsens 5. kontor, Fortidsmindeforvaltningen, og på dettes initiativ blev videregående undersøgelser i sagen overført til Nationalmuseets 1. afdeling ved museumsinspektør C. L. Vebæk.

Da egentlige systematiske undersøgelser af fredede fortidsminder, selv for Nationalmuseet, kræver speciel tilladelse, ansøgte man, som en begyndelse, Fortids-

minderådet om tilladelse til en nærmere undersøgelse af »Tingstedet«, som monumentet i Jonstrupvang kaldes af den lokale befolkning, og den 26. august 1980 foretoges en prøvegravning for primært at konstatere, om anlægget overhovedet var en dysse. Det viste sig hurtigt, at dette ikke var tilfældet, idet en nedgravning og gravning ind under den store midtersten ikke førte til identifikation af noget stensat kammer.

En nøjere undersøgelse viste samtidig, at en knap 2×2 meter stor flade øst for rillestenen (E) var dækket af et tæt lag af slæde grå granitflager på op til håndstørrelse, og at der under dette stenlag flere steder fandtes klumper af dyrekogler mellem knust flint og jord. I flere af knogleklumperne af udstrækning ca. 15×15×30 cm var der det specielle, at 2 kogler af kæbe, 2 af skulderblad og 2 af store lemme-kogler gik igen. Denne fordeling må have haft en mening.

Udenfor den kvadratiske stenramme ligger et smalt stentæppe (F), ligeledes bestående af slæde flade, indtil håndstore flager af grå granit. Oven på dette lag i nord fandtes en svær flækkekniv af grå flint med tydelig retouche modsat skærefladen, så

*Svær flækkekniv.
»Tingstedet«, afd. 69. Jonstrupvang.*

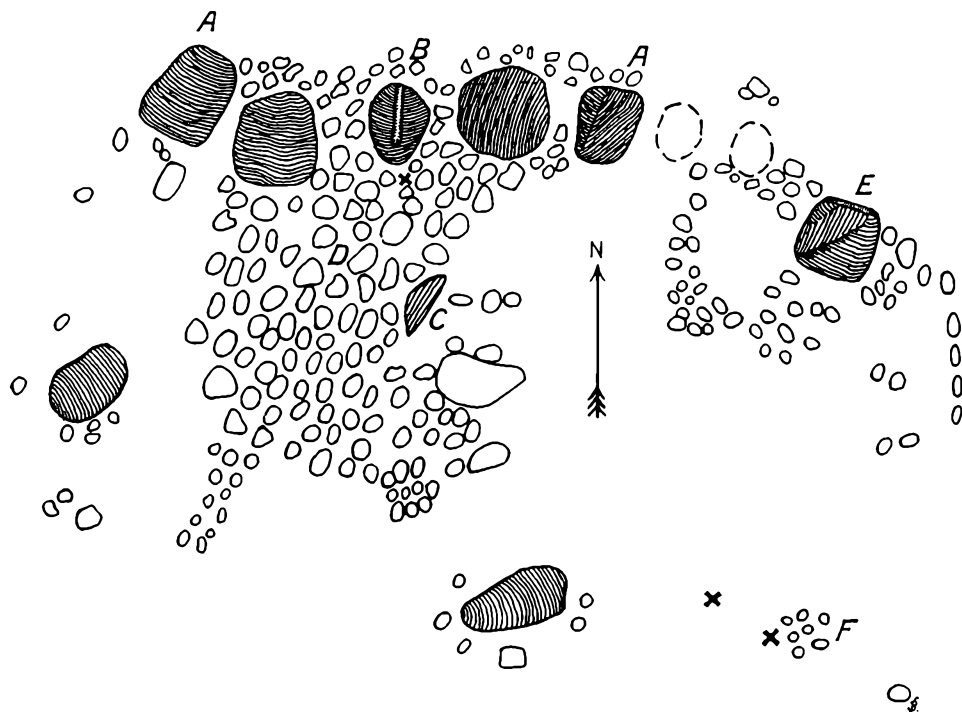
*Dobbeltrillet sten.
»Tingstedet«, afd. 69. Jonstrupvang.*

man har kunnet skære med hårde snit uden at risikere at skære sig i pegefingeren. Det hedder almindeligvis, at det eneste flintredskab, som med ret stor sikkerhed kan dateres til yngre bronzealder, er den enkeltfundne, svære flækkekniv. Den kan derfor betragtes som et »lederredskab« for yngre bronzealder. (4).

Historisk Forenings mangeårige formand Karl Nielsen har haft på fornemmelsen, at der var noget særligt ved centralstenen, idet han i en rapport om »Langdyssen i Jonstrup Vang« skriver:

»En meget stor Sten ligger lidt nede i Jordhøjningen og er interessant ved en 5 cm bred og dyb Rille i hele Stenens Længde. Om denne Rille er af nyere Dato og stammer fra en Stenhuggers Mejsel eller det er en Fure frembragt ved Slibning i Oldtiden ... skal jeg ikke kunne sige. En Stenhugger vil kunne afgøre det.«

Og dette sker så her i 1980.

Kelleren, afd. 115. Ll. Harreskov.

B. »Kelleren«, afd. 115 i Ll. Harreskov

I gammel, åben bøgeskov ligger et stort Megalith-anlæg. Nordligst ligger 5 ca. 1 m lange og $\frac{1}{2}$ m brede granitsten på række øst-vest (A). Den midterste af de 5 store sten bærer en smuk, ubeskadiget, slebet nord-syd-gående rille, der begynder lidt inde på stenen og med hældning mod nord, for nederst på stenen at løbe af i 2 afsatser (B). Rillen går tydeligt på skrå af stenens naturlige lagdeling og hermed kløve-retning.

Nogle meter syd for rillestenen sidder en tilhugget, ca. $\frac{1}{2}$ m lang granitsten (C), forankret i jorden og omgivet på alle sider af et tæt lag af hånd- og hovedstore sten (D), hvorover der har ligget et 5-10 cm tykt lag af slået flint.

I nordøst, og liggende lidt for sig selv, findes en stor granitsten (E) med en lodret flade efter afslag af ca. $\frac{1}{5}$ af stenen. Øverst på denne flade er der et mærke af en halv, lang rilleside.

Udenfor stenlægningen i øst og syd ligger et stentæppe (F) af et betydeligt antal slåede, flade granitflager af størrelse ca. 7-12 cm.

»Kelleren«, som anlægget kaldes efter det nærmeste lokalnavn på gamle kort, er under afdækning og undersøgelse ved Værløse museum og med tilsyn fra Fortidsmindeforvaltningen.

Indenfor stenanlægget er fundet 3 stærkt rustede stykker jern af ubestemmelig struktur.

Kelleren.

C. »Trekroner«, afd. 190 i St. Harreskov

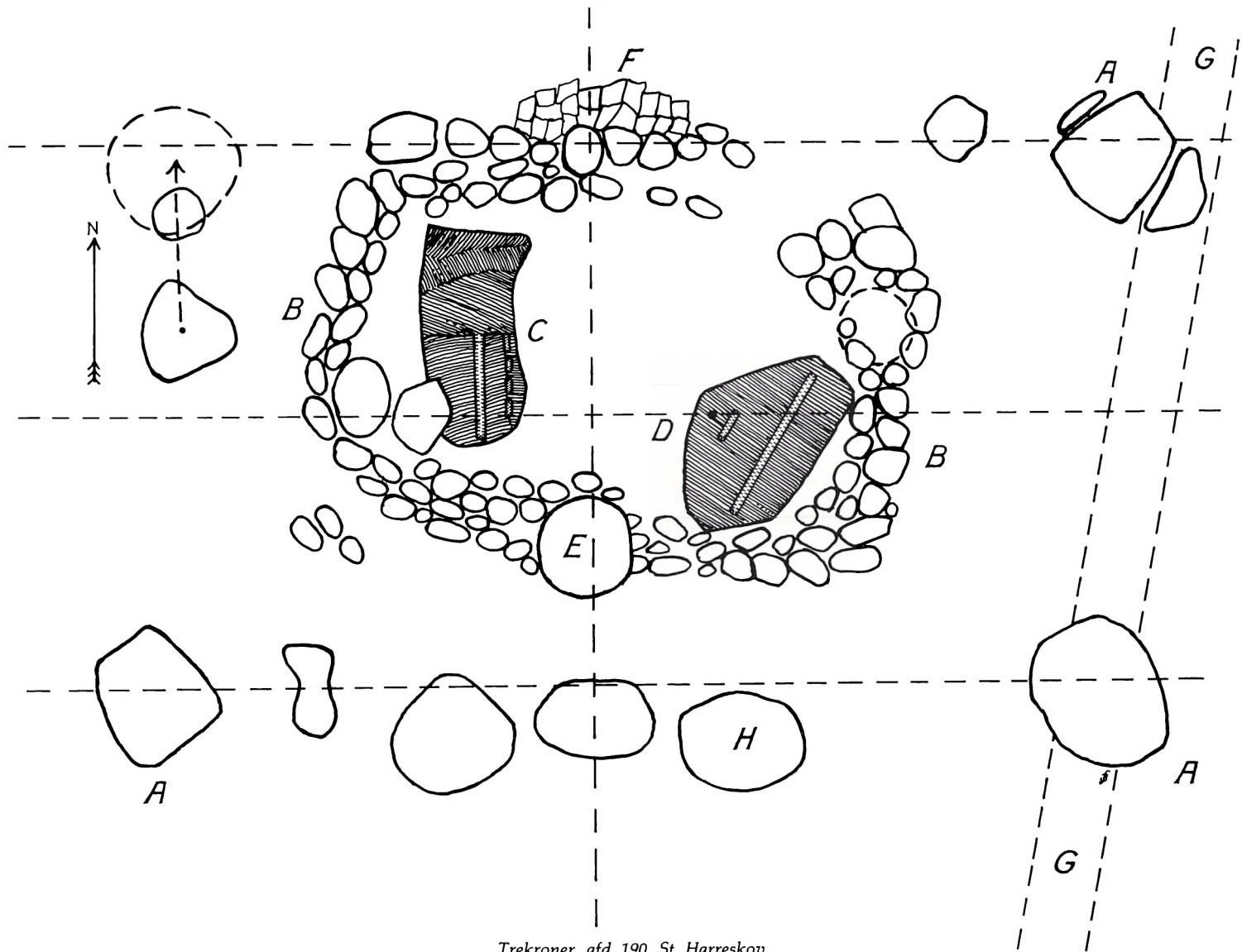
Ved lokaliteten »Trekroner« i sydligste del af St. Harreskov, og højt placeret i terrænet ovenfor Hareskovby, har man i mangfoldige år kendt til en spredt samling af store sten i stærkt omrodet terræn.

I de sidste par år har skovdistriktet fjernet kvas, rødder og jord, og gennem gravning og afdækning er der nu identificeret 2 store, uregistrerede fortidsminder, henholdsvis en ca. 20 meter lang langdysse med 2 helt ødelagte, men 1 velbevaret, stort gravkammer uden overligger samt et stort og kompliceret opbygget Megalith-anlæg med 2 store, centralt placerede rillesten.

Dette sidste anlæg er gengivet på tegn.

Yderst findes en tresidet, symmetrisk opbygget ramme af op til 1 meter store sten (A). Indenfor denne ramme en ellipseformet stensætning (B) af tætliggende, hovedstore sten, og på det inderste ovale areal, der er dækket af et ca. 5 cm tykt lag af knust, grå flint, ligger 2 meget store røde kvartsitblokke, hvoraf den vestligste (C) er stærkt ødelagt, men med tydelige rester af 2 riller. Den ene rille har været godt 1½ m lang, den anden af samme udstrækning, men halvdelen har været lang, halvdelen bestået af et antal kortere riller.

Den østligste rillesten (D) er imponerende. Den har 2 parallelle, op til 170 cm lange riller. Begge er knust gennem selve rillerne. Foran midten af den inderste rille er der hugget en kun 15 cm lang, ret bred og ikke særlig dyb rille, og foran midten af denne lille rille sidder der en jernklump indmejslet i selve stenen.

Kattehalen, afd. 170. St. Harreskov.

Det er øjensynligt, at hele anlæget er symmetrisk opbygget over en nord-syd-gående akse, og det er så godt som givet, at alle rillerne i det oprindelige anlæg har gået nord-syd.

I den centrale akse findes der i syd en tildannet sten (E), ligesom et bord, hvilende på ellipsen af hovedstore sten, og i nord lige udenfor ellipsen et ca. 2 m² stort areal dækket af tilhuggede, flade, ca. 25 cm store, røde heller (F).

En undersøgelse af ellipsens indre mellem de 2 rillesten har vist, at der, som ved Tingstedet i Jonstrupvang, under flintlaget, ligger et stentæppe.

Alleryderst i nord og øst ligger et bælte, dækket af indtil håndfladestore, slæde, flade granitflager (G).

I sydøst i ydre stenrække bærer een sten spor af ½ rilleside (H).

Som man vil kunne bemærke, går en række karakteristika igen i de her nævnte 3 Megalith-anlæg:

- a. Grundideen i selve anlægenes opbygning er ens.
- b. Centrale rillesten findes i dem alle tre.
- c. I den ydre stenramme er der sten med spor af ½ rilleside.
- d. Rillerne går nord-syd.
- e. Som ydre afgrænsning findes stentæpper af slæde, flade granitflager.

D. »Kattehalen«, afd. 170 St. Harreskov

Et elegant, lille sten anlæg ligger i afd. 170 i St. Harreskov.

Midt mellem 2 mosers nordside og i grænsen mellem tidligere dyrket ager og arealer, der altid har båret skov, ligger en ca. 30–40 cm bred og knap 1 m lang, kantrojst sten, forsynet med 3 korte, ca. 7–8 cm lange og 3–4 cm dybe, omhyggeligt slebne riller med henholdsvis 2 og 1 rille på hver side af stenens højeste punkt.

Omkring stenen ligger en tæt, ca. 5 cm tyk sammenvævet filt af bøgerødder og mos. Dette lag ligger direkte ovenpå et jordlag, tæt besat med flade, udkløvede flint- og granitsten hele vejen rundt om rillestenen.

I sydsiden af rillestenen ligger 5–6 halvstore flint- og granitsten i en kreds omkring en ca. 40 cm lang, 10–12 cm tyk, uregelmæssig formet stav af flint, stukket skråt ned i sand under rillestenen. Det er nærliggende af opfatte denne sten som et fallos-symbol.

Mellem nederste korte rille og den rejste flint-fallos findes en tydelig indhugget lodret fure i selve rillestenen.

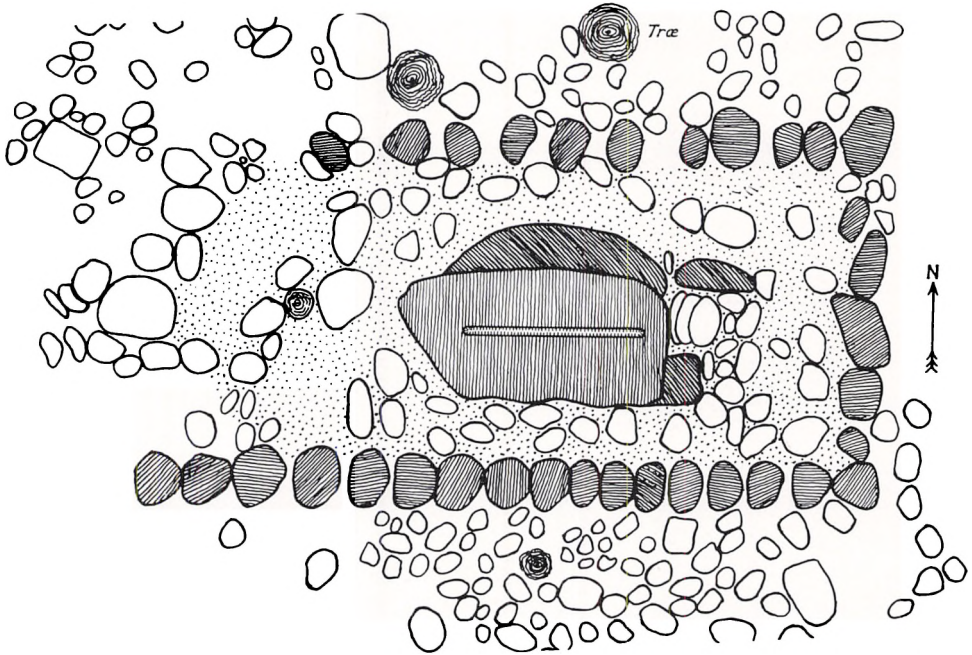
I dennes østlige side findes en cirkulær fordybning ca. 20 cm i diameter, og dette afslag af form som en discos er den ene af de 5–6 sten, der er nedlagt rundt om fallos-stenen.

Hele arrangementet peger mod en frugtbarhedskult, karakteriseret ved et samspil mellem det mandlige og kvindelige symbol og placeret i grænseområdet mellem gammel ager og skov. Skillelinien ses tydeligt i form af en tæt række af sankesten, der gennem år er samlet op på marken og lagt ud i dennes sydkant mellem de 2 moser på stedet.

E. Dyssen i afd. 116, Ll. Harreskov

I 1962 fandt nogle drenge en dysse ikke langt fra »Kelleren«, og i en beskrivelse af afdækning og undersøgelse af gravkammeret hedder det, at der i overliggeren findes en kløverille. Som slutning på beskrivelsen anfører man, at man senere vil gennemføre en mere omfattende undersøgelse af en stor stenlægning, der findes rundt om dyssen. En sådan undersøgelse fandt sted i foråret 1980, især fordi rillen synes at være en sakral rille og ikke en kløverille, idet stenen med rillen er en grovkornet Rapakivi uden fast struktur. En stenhugger ville ikke kunne bruge rillen ved udkløvning af stenen, dels på grund af strukturen, dels fordi rillen er for åben og ringe af dybde til, at kiler kan spændes op.

Resultatet af afmuldningen af dyssekammerets omgivelser og af stenlægningen ses på tegn.

Dyssen, afd. 116. Ll. Harreskov.

Som »dysse« er anlæget atypisk. I syd, og parallelt med rillen, findes en tæt række af 17 hovedstore sten. I øst en lignende række på 7 sten og i nord en delvis forstyrret stenrække. Rammens vestside og nordvesthjørne mangler.

Inden for rammen ligger et tæt, ca. 5-10 cm tykt lag af slået, grå flint, og uden for rammen i syd og nordvest ligger større stenlægninger.

Dækstenen passer ikke til selve dyssekammeret, idet den ikke er lang nok til at dække østligste del af kammeret. Det kan derfor tænkes, at rillestenen er lagt op på dyssekammeret, betragtet som et forhåndenværende fundament, på et langt senere tidspunkt end svarende til dyssekammerets opsætning.

Lille Harreskov. Dyssen i afd. 116 med rillesten som overligger.

4. Dokumentation for sakrale riller

I det foregående er nævnt en række forhold, der taler for, at en del af Harreskovens riller, såvel lange som korte, er sakrale, og ved beskrivelse af 5 stenanlæg med rillesten som centralt element er antagelsen om sakrale riller uddybet.

Til yderligere dokumentation skal her nævnes udtalelser fra 2 professionelle stenhuggere:

A. Stenhuggermester Leo Rosendal, Lyngby stenhuggeri, har efter besigtigelse af såvel ubeskadigede som knuste rillesten i Harreskovene afgivet følgende udtalelse:

»Efter venlig opfordring af statsskovrideren har undertegnede sammen med denne besigtiget flere stensamlinger i skoven nær skovriderboligen.

Efter mit skøn er disse stensamlinger ikke fremkommet af sig selv, men må være skabt af fortidsmennesker, der må have haft et specielt formål dermed.

I de mig foreviste samlinger fandtes en større sten med en lang kileformet indhugning, der også for et bestemt formåls skyld er hugget, da mennesker rådede over jern til mejselbrug.

Det forekommer mig som fagmand, at det må være ulogisk at tro, at formålet med disse riller har haft stenklovning som endemål, hvor man naturligt må antage, de har haft et eller andet religiøst formål at skulle opfylde.

løvrigt kan man kun beundre det udførte arbejde, som må have kostet betydeligt arbejde gennem længere tid på baggrund af de midler, man kunne råde over.«

Ved forevisning af sten ind imellem med forskellige mærker til kløvning var Leo Rosendal på lang afstand aldrig i tvivl om, når det drejede sig om egentligt stenhuggerarbejde.

B. Stenhugger og faglærer ved skolen for stenhuggere, Tage Lorentzen, udtaler bl. a.:

»Efter grundigt studium af alle de besigtigede rillesten i Hareskoven og Jonstrupvang kan jeg herved fastslå, at rillerne *ikke* er kløveriller. Rillerne er alle lavet, så de passer fint ind i formen på hver sten; der er ikke på nogen af dem taget hensyn til årene i stenen, som normalt alle stenhuggere ville gøre, og ingen ville møjsommeligt hugge så lang en rille, når man med 6–7 almindelige kilehuller på ca. 5 cm bredde ville have meget lettere ved at få kilerne til at sidde fast og lettere at få stenen til at kløve, og ingen af rillerne i skoven er hugget som kilehul, og der er end ikke gjort forsøg på at flække dem, da man så ville kunne se skaller sprunget op, hvor kilen har spændt, og det ses ikke på en eneste sten.

Som konklusion på spørgsmålet »rillesten« må det blive: Det er *ikke* kløveriller, men hugget som symbol for noget kultisk.«

*Jonstrup-stenen. Sten nr. 7.
Ind under midten af stenen findes en lang slebet rille.*

5. Dokumentation for bevidst knusning af rillesten

A. En gennemgang af godt 30 rillesten i Harreskovene viser, at møjsommeligt fremstillede lange eller korte riller er blevet ødelagt eller beskadiget på en sådan måde, at hele det fysiske arbejde forekommer formålsløst, ja, direkte meningsløst.

B. Professor Arne Noe-Nygaard, Geologisk museum ved Københavns universitet, udtaler om knusningerne:

»Stenen er blevet brutalt behandlet med det formål at ødelægge den og dermed den magi, den indeholdt. Redskabet hertil, mener jeg, har været en tung mukkert; slaget er blevet sat ind imod stenen på een af endefladerne. I nogle tilfælde har den kultiske revne lettet ituslagningen, som dog oftest resulterer i en konkav-konveks brudflade. Det gør den, fordi primærrevnen er anlagt uden hensyntagen til bjergartens foliation, som man uvægerlig ville have benyttet sig af, dersom man ville have kløvet stenen. Kultrevnen kan ikke være anlæg til en kløvning.«

C. I stengærderne omkring Harreskovene findes mange sten indsat, der viser ½ rille-side. Det er nærliggende at sige, at stenene er kløvet for at tildanne byggelementer til stengærdet.

Imidlertid er der i Fægydens stengærder indsat mindst 2 regulære rillesten, der ikke er kløvet, se årsskrift 1979, side 54. Man har altså anvendt sten med riller i uden at kløve dem. Rillerne må derfor have siddet i stenene, da man tog dem til brug for gærdebyggeriet, og de mange halve rillesten kan være bevidst knuste sten.

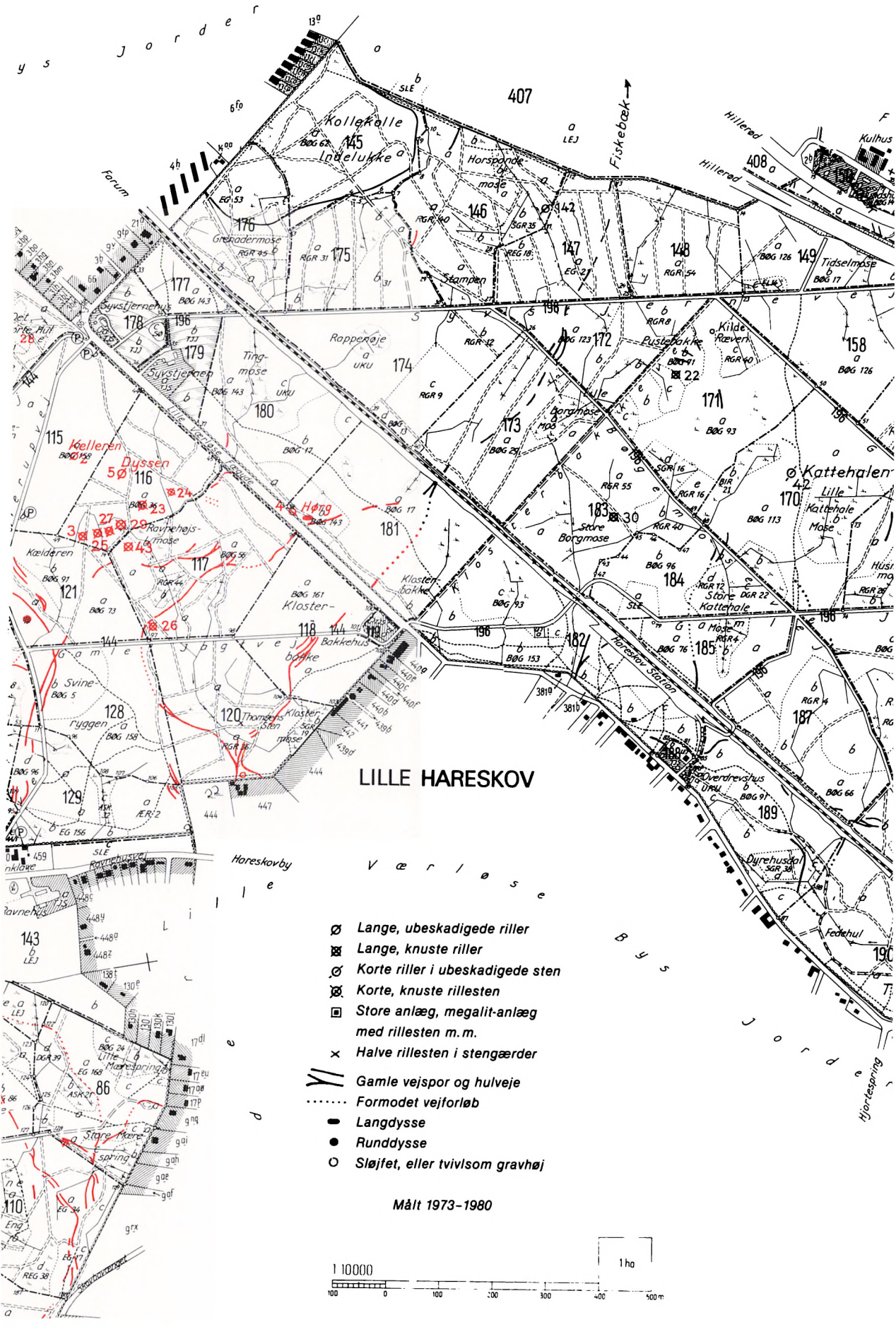
D. Man kan i Harreskovene ret let adskille de områder, der har været dyrket som agerbrug, fra de områder, der altid har henligget i skov og overdrev. En gennemgang af ca. 10 km stengærde har vist, at der i 51 tilfælde er sten med riller, hvor stengærdet ligger ud for gammel skov-overdrev, men i intet tilfælde sten med rillesider ud for gammel ager. Rillestenene hører altså til skoven og til dennes kult.

E. Som vigtig dokumentation af knusningsteorien er der på Værløse museum på Mosegårdens gårdsplads opstillet 2 rillesten, een med lang rille og een med korte riller, limet sammen med 2-komponentlim af henholdsvis 16 og 3 brudstykker, så man kan se, hvorledes knusningerne er foregået, og hvorledes de er uden mening ud fra et kløve- eller stenhuggersynspunkt.

F. Ved gennemgang af og frigravning omkring et meget stort antal rillesten er det ved ødelagte sten lykkedes at finde hele det sæt af redskaber, man siden romansk tid herhjemme har anvendt ved spaltning af sten, jfr. note 1:

En kort, stærkt rustet kile. Tre forskellige steder er fundet lameller (blikkers) af jern, et hammerhoved (en dux) med elliptisk hul til træskaft.

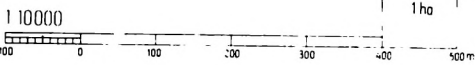
G. Der er mange vidnesbyrd om, at man omkring religionsskiftet efterstræbte naturhelligdomme af sten, f. eks. rillesten.

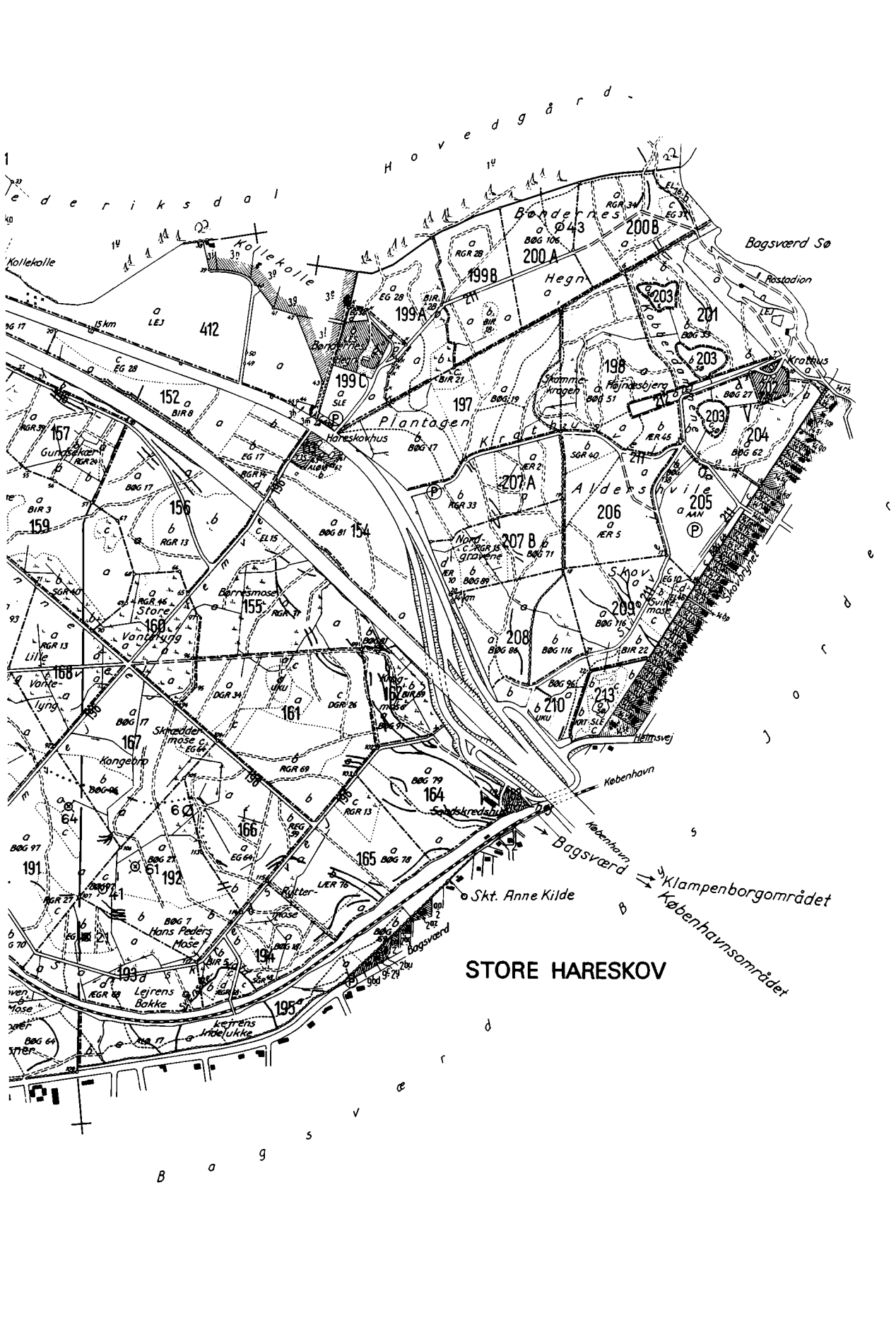

LILLE HARESKOV

- Ø Lange, ubeskadigede riller
- ⊠ Lange, knuste riller
- ⊙ Korte riller i ubeskadigede sten
- ⊘ Korte, knuste rillesten
- ▣ Store anlæg, megalit-anlæg med rillesten m.m.
- × Halve rillesten i stengærder
- Gamle vejspor og hulveje
- ⋯ Formodet vejforløb
- Langdykke
- Runddykke
- Sløjfet, eller tvivlsom gravhøj

Målt 1973-1980

Hovedgård

Frederiksdal

Bøgesø

Kollekalle

15 km

152

157

159

160

168

169

191

192

193

194

195

196

197

198

199

154

156

155

161

164

165

166

167

168

169

199A

199C

200A

200B

201

203

197

198

199

207A

207B

208

209

210

213

203

204

205

206

208

209

210

Hareskovhus

Plantagen

Kirat

Aldershvile

Skov

Hegnsvej

København

Bøgesøvej

Skt. Anne Kilde

Klampenborgområdet

København

Bøgesøvej

Hegnsvej

Klampenborgområdet

København

Bøgesøvej

STORE HARESKOV

B a g s

Ravnehøjsmose, sten nr. 3.

Blandt de tidlige kristne lovbestemmelser i f. eks. Upplandslovens kirkebalk, kap. 1, udstedes der forbud mod at tro på lunde eller stene.

I Knud den Stores Engelske Lov forbydes dyrkelse af kilder, sten og skovtræer af enhver art. I Northumbriske Præstelov hedder det: »Hvis der på nogens land er fredgårde omkring en sten eller et træ, eller en kilde eller nogen sådan tåbelighed, skal den, som gjorde det, betale lahlith. (?)«

Professor Olaf Olsen nævner, at naturhelligdommene blev efterstræbt af kristne hørgebrydere.

Tidspunktet for sådanne ødelæggelser er sværere at udtale sig om, men når Høgsbro Østergaard især sætter ærkebiskop Eskil i forbindelse med radikale forholdsregler, skyldes det et citat af teksten i en engelsk bog af Brian Patrick McQuire om Øm kloster, hvor det om Eskil i forordet hedder: »Eskil emerges here as a much loved and respected man who not only brought the Cistercians to Denmark, but also assured the final defeat of »pagan rites« « (note 7), idet denne lyder: »Dabat eciam operam paganitatis ritus, quibus adhuc ex magna parte terra illa inbuta erat, radicitus extirpare . . .«. (Note 5).

Altså, at Eskil anstrengte sig for at ødelægge de hedenske ritualer eller skikke radikalt.

6. Rillesten andre steder i Danmark

Når henses til det store antal rillesten i Harreskovene og spredningen af dem i terrænet fra Måløv i vest til Bagsværd sø i øst, er det nærliggende at antage, at sakrale riller i sten findes adskillige andre steder end i Harreskovene.

Dette synes da også at være tilfældet, og igen er det i skovegnene, man skal søge.

I Nørreskoven ned mod Furesøen findes nogle stykker. I Frederiksdalskovene synes der at være en endog særdeles stor koncentration. Fra Københavnsområdet i øvrigt i Søndermarken og ved Sorgenfri park.

Blandt andre nordsjællandske statsskove, hvorfra rillesten allerede er rapporteret, kan nævnes Geel skov, Stasevang, Brøde skov og Store Dyrehave.

I Jylland findes rillesten med sikkerhed i og ved Nørreskoven på Als, i kirkegårdsdiget til Nørre Snede kirke findes en hel rillesten, og i Han herred i Nordjylland kender man mindst 2 lokaliteter.

7. Status ved udgangen af 1980 samt skitse til det fremtidige arbejde

Efter at der foreligger sagkyndige udtalelser fra stenhuggermester Leo Rosendal, fra faglærer Tage Lorentzen og fra professor Arne Noe-Nygaard kan man ved udgangen af 1980 notere sig, at Nationalmuseet ved museumsinspektør C. L. Vebæk er gået seriøst ind i arbejdet vedr. emnet rillesten, at museumsinspektøren ud fra stenhuggernes og geologernes ekspertudtalelser mener, at rillerne (i hvert fald nogle af dem) ikke er lavet til kløvning og da kun synes at kunne opfattes som sakrale, men at man stadig mangler belæg for rillernes funktion og datering og deres utvivlsomt bevidste ødelæggelse (i nogle tilfælde).

Da sakrale riller i sten for forfatteren af nærværende afhandling at se, ved indledningen til 1981, kan accepteres som hidtil upåagtede helleristninger, bør det fremtidige arbejde stille efter

Rund, tragtformet grube, sat af slåede granitsten.

- a. at intensivere de systematiske undersøgelser i selve Harreskovområdet, men tillige
- b. at udvide det primære område til også at omfatte de egentlige Furesø-landskaber, dvs. at medtage Nørreskoven og Frederiksdalskovene,
- c. at efterlyse og registrere sikre sakrale rillesten i hele det nordsjællandske statskovområde og i de øvrige landsdele,
- d. at sikre anlæg og enkeltsten gennem egentlige fredninger eller på anden måde,
- e. at prøve på at finde frem til en datering og
- f. at nærme sig en tolkning vedrørende rillesten og de bevidste knusninger af dem, altså hvornår og hvorfor de er knust.

Da der ind imellem rillestenene i Harreskovene er identificeret et betydeligt antal menneskeskabte stenanlæg, der må formodes tidsmæssigt og på anden måde at høre sammen med rillestenene, bør sideløbende systematiske undersøgelser især omfatte:

1. En række runde, tragtformede, stensatte gruber, sat af slæde granitflager.
2. En række halvrunde, af granitflager stensatte gruber, i direkte tilknytning til halve stor-sten, der øverst bærer mærker af såvel halve lange som korte, sakrale riller.
3. En undersøgelse omkring de mange halve rillesten i stengærderne, se årsskrift 1979, side 56.

Forsøg på egentlige tolkninger bør støttes af litteraturstudier m. m. af frugtbarhedsdyrkelse omkring de små moser samt af en nøjere granskning af vor religionshistorie vedrørende missionsvirksomheder i forbindelse med religionsskiftet for ca. 1000 år siden. En skelsættende milepæl i vor historie, man i virkeligheden ved forbløffende lidt konkret om.

Man hører af og til, at Danmark, til forskel fra f. eks. Norge, Sverige og Nordtyskland, blev omvendt til kristendommen mere ved ordets magt end ved sværdets.

Kendsgerningerne omkring de store stenanlæg i Harreskovene og omkring størstedelen af de sakrale rillesten i hele det nordsjællandske område taler deres tavse sprog om noget ganske andet.

NOTER

1. Høgsbro Østergaard, K. Kvaderstentechnik. Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie, årgang 1962, Det kgl. nordiske Oldskriftselskab.
2. Tacitus »Germania«. Niels W. Bruun og Allan A. Lund. Wormianum 1974.
3. Schünemann, Dr. Detlef og Heinz Oldenburg. Eine früheisenzeitliche Kultstätte im Dalsch bei Hohenaverbergen, Kr. Verden. Die Kunde, årgang 1968.
4. Egnshistorisk Forening i Gundsø, årsskrift 1978, side 2 ff.
5. Scriptorum Minores, Historiae Danicae Medii Aevi, af M. Cl. Gertz, 1970. Bind II, side 434.

Emner: K. Høgsbro Østergaard, E. Laumann Jørgensen og B. J. Steiner.

Fotos: Fotograf Jesper Christensen og K. Høgsbro Østergaard.

© Værløse Museum, Mosegården, 3500 Værløse.

Halvrund, stensat grube, opad sten med rillemærker.

Horspandemose. Sten nr. 142. St. Harreskov.

Gamle vejspor og hulveje i skovene omkring Lille Værløse

Af B. J. Steiner

Harreskovenes og Jonstrup Vangs gamle vejspor og hulveje kan, som man kan se på de medfølgende kort, følges over lange strækninger, de såkaldte vejstrøg, idet der ikke er tale om enkeltveje, men om flere sideløbende.

Kortet skulle »kunne tale for sig selv«, men det skal dog have nogle kommentarer, da de gamle veje på kortet indgår i en større helhed af veje i Nordsjælland.

De vestligste vejstrøg på kortet begynder i den sydøstlige og sydvestlige del af Egebjergene. Disse mange spor sigter derfra mod Gisselfeld Bro. Et mindre vejspor har gået mellem disse to hovedstrøg. Det har ført forbi runddyssen syd for Grenadermose, hvor der engang har været en fiskedam.

Ved begge de to hovedstrøg, hvor vejene passerer fugtige områder, ligger der rillesten.

Vejstrøgene har passeret Værebros Å ved Gisselfeld Bro. Syd for Værebros Å, ca. 100 meter øst for broen, ligger der ved vejene nogle stensamlinger. Er det sten fra sløjfede veje, der har ført over Ryddings Mose (oprindelig Ryd-Dynges Mose) inden Værebros Å? Ca. 100 m øst for broen er der i åen en stor stensamling, som om der her har været et stenlagt vad. Nordøst for broen nær den nuværende vej kan der ses en dæmning, der engang har hjulpet færdselen tørskoet over å og mose.

Efter Gisselfeld Bro har vejene delt sig vifteformet. Et vejstrøg har gået forbi Skovlyst og gravhøjen ved hjørnet af Gamle Jagtvej og Ballerupvej. Derfra har nogle veje gået mod nordøst gennem Ravnehøjs Mose – med rillesten – og videre forbi Hørgen ved Fægyden, hvorfra de har fortsat og mundet ud ved skovbrynet lidt vest for Kulhus. Derfra har de fortsat over Kollekolles marker til Nørreskov.

Fra gravhøjen fortsætter de andre veje vest om Kellere – her er rillesten – til det nordligste hjørne af Lille Harreskov, hvorfra de gennem Lille Værløse har gået mod Fiskebæk.

Den vestligste gren af vejstrøget fra Gisselfeld Bro – hovedstrøget – har vest for Store Brændteljung – hvor der er rillesten – ikke kunnet undgå at komme op over Hejrebakken. Her er der et hulvejsområde, der er værd at bese.

Seks dybe spor er skåret ned i bakken af århundreders færdsel, og da her er åben højskov, kan man rigtigt betragte vejenes stridende slyngninger op ad bakken.

Fra Hejrebakken har vejene gået forbi Skolehytten uden for skoven, hvorfra nogle har søgt over mod Ryget, men hovedparten har gennem Lille Værløse gået mod Fiskebæk.

Ved Tre Hjorter Sti har et andet vejstrøg fra Måløv over Harrevads Bro krydset det omtalte vestlige vejstrøg.

Området ved Harrevads Bro er meget interessant, for her kan man rigtig studere, hvordan vejene er kommet over Værebros Å, for her findes: et stenlagt vad, en vase bygget af ris, ler og småsten, og lidt nord for broen i nogle graner er en stenlagt vej, samt 100 m vest for broen en dæmning, der har hjulpet vejene over det bløde område der. Hele området er en nøjere undersøgelse værd, udover de undersøgelser, skovrider Laumann Jørgensen allerede har foretaget, for her findes alle fortidens måder at føre veje over vandløb og sumpede områder på.

Det østligste vejstrøg i Store Harreskov nær Skovbrynet Station er kommet fra Lyngby og Københavnsområdet gennem Bagsværd over Harremosen til langdyssen Har-høj ved skovløberhuset Sandskredshus.

Herfra har de gået vest om Krogmose – her er der rillesten. Vejstrøget kan følges til Kulhus, hvorfra det over Kollekolles marker i Nørreskov har passeret resterne af en nu næsten skjult dysse i den vestlige side af cykelstien lidt nord for 17 km-stenen. Derfra har vejene passeret en langdysse i afdeling 41. Denne langdysse har rillesten. Lidt inden skovfogedboligen Fiskebækhus løber 7-8 vejspor sammen, og her er et seværdigt hulvejsområde og en naturskole, der har stier gående gennem hulvejsområdet, hvor der på træerne er hæftet sedler, der oplyser om, hvad man skal lægge mærke til i skoven. Ved de østligste veje ligger en langdysse med rillesten.

Fra hulvejsområdet har vejene passeret Fiskebæk (Mølleåen), og lidt nordligere har vejene forenet sig med veje, der over Farum er kommet fra Ryget.

Denne beskrivelse af gamle vejspor og hulveje dækker kun de markante vejstrøg i Harreskovene og Jonstrup Vang. Der findes mange andre hulveje – blandt andet vest for Bakkehus fem ret dybe. De mange mindre dybe vejspor, som kun lige kan erkendes, men som er vist på kortet, er ikke bemærkelsesværdige, men de er taget med, fordi de mellem hulvejsområderne viser vejstrøgenes forløb og brug af terrænet, og derved har de deres værdi.

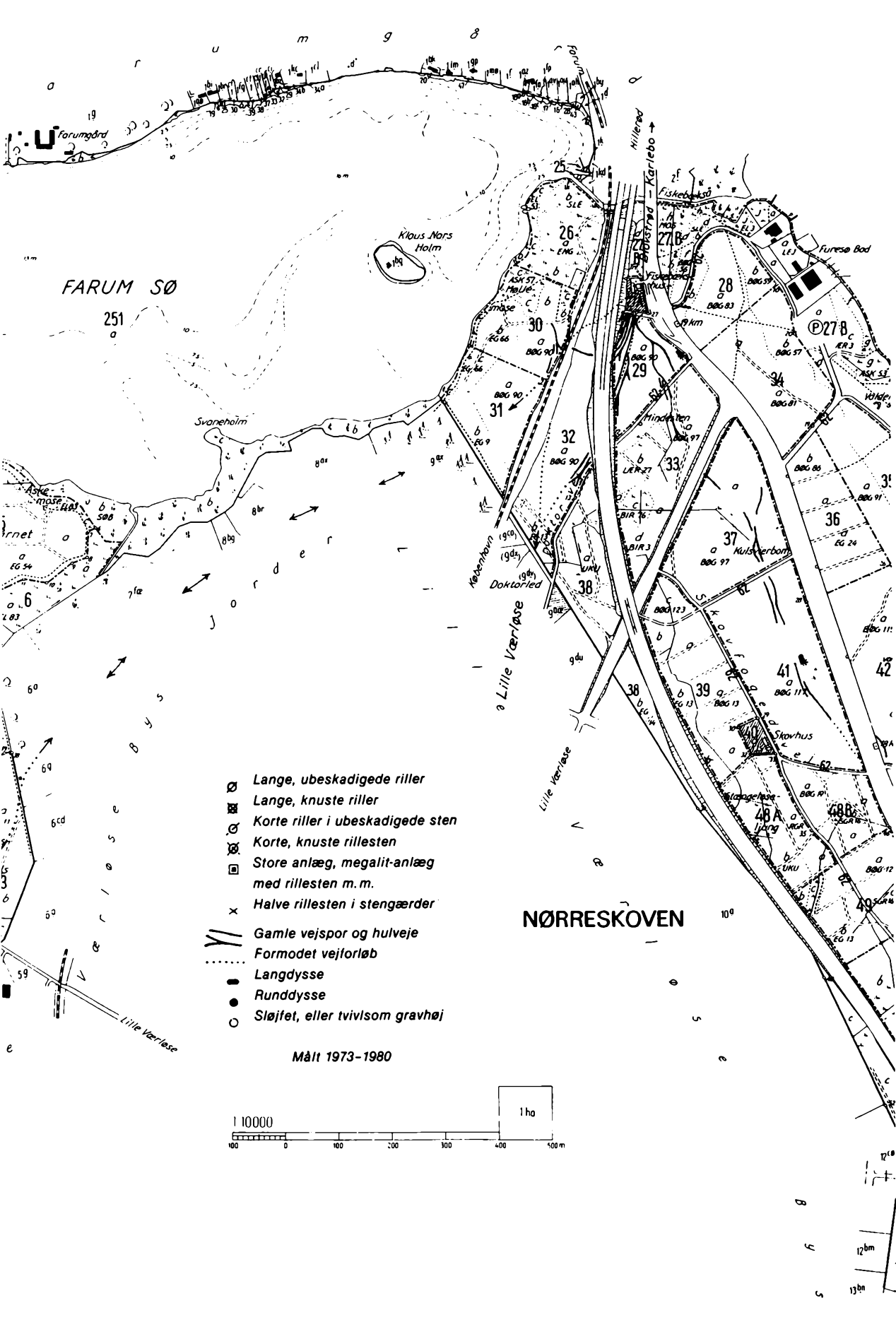
Fredningsmyndighederne har nu fået øjnene op for, at mange af de store hulvejsområder er bevaringsværdige, ikke blot på grund af den kolossale nedslidning – hele kløfter – århundreders færdsel i et bakket terræn har medført, men også fordi vi ved at studere vejstrøgene kan få oplysninger om vore forfædres færden, liv og tilværelse, rent vejsmæssig; noget, som hidtil har været ret overset.

Jonstrup Vangs og Harreskovenes vejstrøgs indpasning i et større vejstrøgsforløb

Som en lille del af et langt større oldtidsvejforløb – et vejstrøg – som forfatteren mener at kunne påvise fra Lejre-Roskildeområdet og skråt op igennem Nordsjælland til Helsingør – dels teoretisk ved hjælp af gravhøjsrækker og langdysser og dels ved at have opsporet og kortlagt de gamle vejspor og hulveje, der endnu findes gemt i skovene i Nordsjælland, – er hulveje og vejstrøg indlagt på de medfølgende kort.

Ved at sammenholde vejstrøgene på kortene over Harreskovene med de tilsvarende på kortet over Ryget og Nørreskoven kan man bedre forstå sammenhængen i de gamle vejes forløb fra skov til skov.

For at få indpasset kortets veje i den store helhed er nogle kommentarer nødvendige.

FARUM SØ

251

Klaus Mars Holm

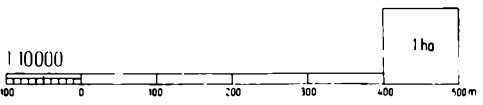
Svaneholm

Lille Værløse

NØRRESKOVEN

- Ø Lange, ubeskadigede riller
- ⊗ Lange, knuste riller
- ⊙ Korte riller i ubeskadigede sten
- ⊗ Korte, knuste rillesten
- ⊠ Store anlæg, megalit-anlæg med rillesten m. m.
- x Halve rillesten i stengærder
- || Gamle vejspor og hulveje
- ⋯ Formodet vejforløb
- Langdysse
- Runddysse
- Sløjfet, eller tvivlsom gravhøj

Målt 1973-1980

Måling af gamle vejspor og hulveje i Nordsjælland

Måling af gamle vejspor og hulveje begyndte i 1973 på Københavns skovdistrikt. På grundlag af de fundne og opmålte veje og højrækker uden for skovene blev der på et historisk-arkæologisk kort med gravhøje – udgivet af Geodætisk Institut – lavet en oversigt over det formodede vejforløb i det meste af Nordsjælland. Dette kort var suppleret med gravhøje fra kort målt i 1820'erne. Dette viste mange nu sløjfede gravhøje i det åbne land, men kun et par gravhøje i skovene.

Dette kort med det formodede vejforløb har i det store og hele hjulpet med til, at man kunne oplede de gamle veje i de over 30 skove, der indtil nu er blevet opmålt.

Et eksempel på kortets formodede vejforløbs troværdighed skal nævnes:

Hulvej i Ryget skov.

På Lundtoftesletten har ligget en høj række fra Dyrehavegård mod Lundtofte. Her blev på det omtalte kort med de formodede vejforløb med en grå linie vist et formodet vejstrøg. Arkæologiklubben »Flækken« har i 1980 udgravet en sløjfet høj, som formanden Johs. Boager har fundet. Lidt nord for udgravningen gravede ingeniør Friis-Hansen en søgegrøft på ca. 20 m i øst-vest, og 1 m nede fandt han – en hulvej! Denne vej var med på kortet over formodede vejforløb, som blev lavet i 1973. Flere eksempler på oversigtskortets troværdighed kunne nævnes.

Selvom beliggenheden af de dybt nedskårne veje i hulvejsområdernes bakker ofte kendes af adskillige, har en egentlig opmåling og kortlægning af de gamle veje over et større område af Nordsjælland – såvel af de svage spor som af de dybt nedslidte – ikke fundet sted, før jeg – i kraft af min uddannelse som kartograf ved Geodætisk Institut – nu som pensionist fandt det ønskeligt at gøre det.

Formålet med opledning og måling af disse gamle veje har været at finde et oldtidsvejforløb fra Lejre-Roskildeområdet skråt op igennem Nordsjælland til Helsingør. Det var det mægtige hulvejsområde i Ryget, der gav formodning om, at der her i det vanskeligt passable område over Farum Sø og Mølleåen lå resterne af et hovedstrøg, der skulle frem og over, lagt her på den korteste rute mellem de nævnte byer.

Hulvejsområdet i Ryget har ialt 12 meget dybe vejslugter. Største dybde er 3 m og bredde 9 m foroven. De længste veje er 400 m, og bredden af hulvejssystemet er 400 m i øst-vest. Mod nord har vejene i Farum Søes vestende passeret Dronningholm og derefter forceret Mølleåen. Vel over den har vejene ført forbi jættestuen Gretteshøj, hvorefter de har spredt sig vifteformet op i Nordsjælland med et hovedstrøg over Farum, Tokkekøb Hegn – hvor der er en høj række – derefter Karlebo, hvor vejene har delt sig i to strøg, eet mod Lave Skov langs kysten til Helsingør, og et andet strøg er fra Karlebo gået øst om Lønholdt Mose, Nyrup Hegn til Helsingør.

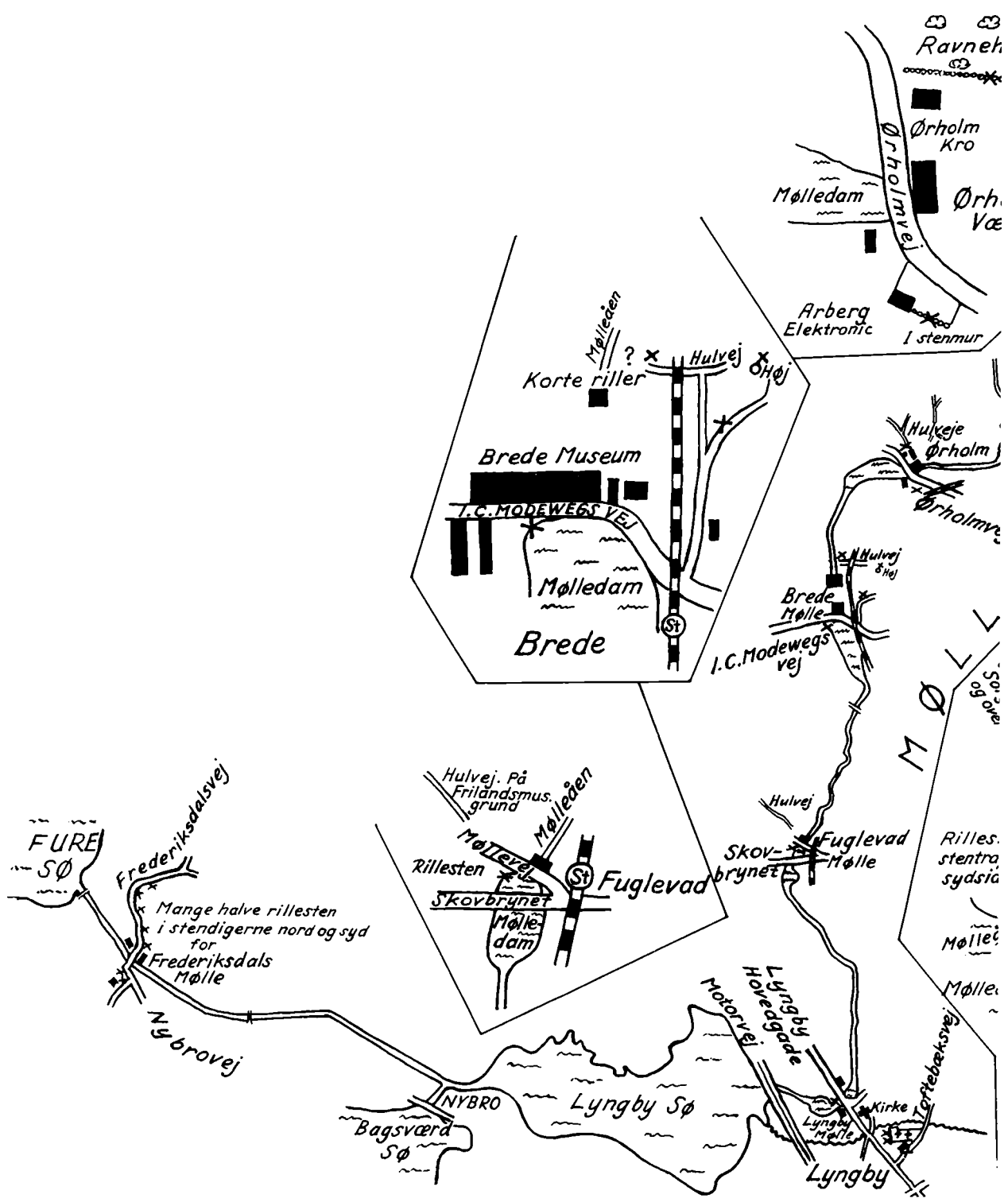
Fra Ryget mod syd kan vejstrøget skitseres således: lige syd for Ryget har vejene fulgt en høj række på 8 gravhøje, hvoraf nu kun een er tilbage. Derefter kan vejstrøget følges ved hjælp af andre høj rækker og stednavne endende på: vad, vase, vejle og bro, nemlig Gammelvad, Måløv, Smørumnedre, Smørum, Vejlebro, Hove, Vadbro, Herringløse og gravhøje vest for Hvedstrup, Ågerup, Himmelev, Roskilde og Lejre.

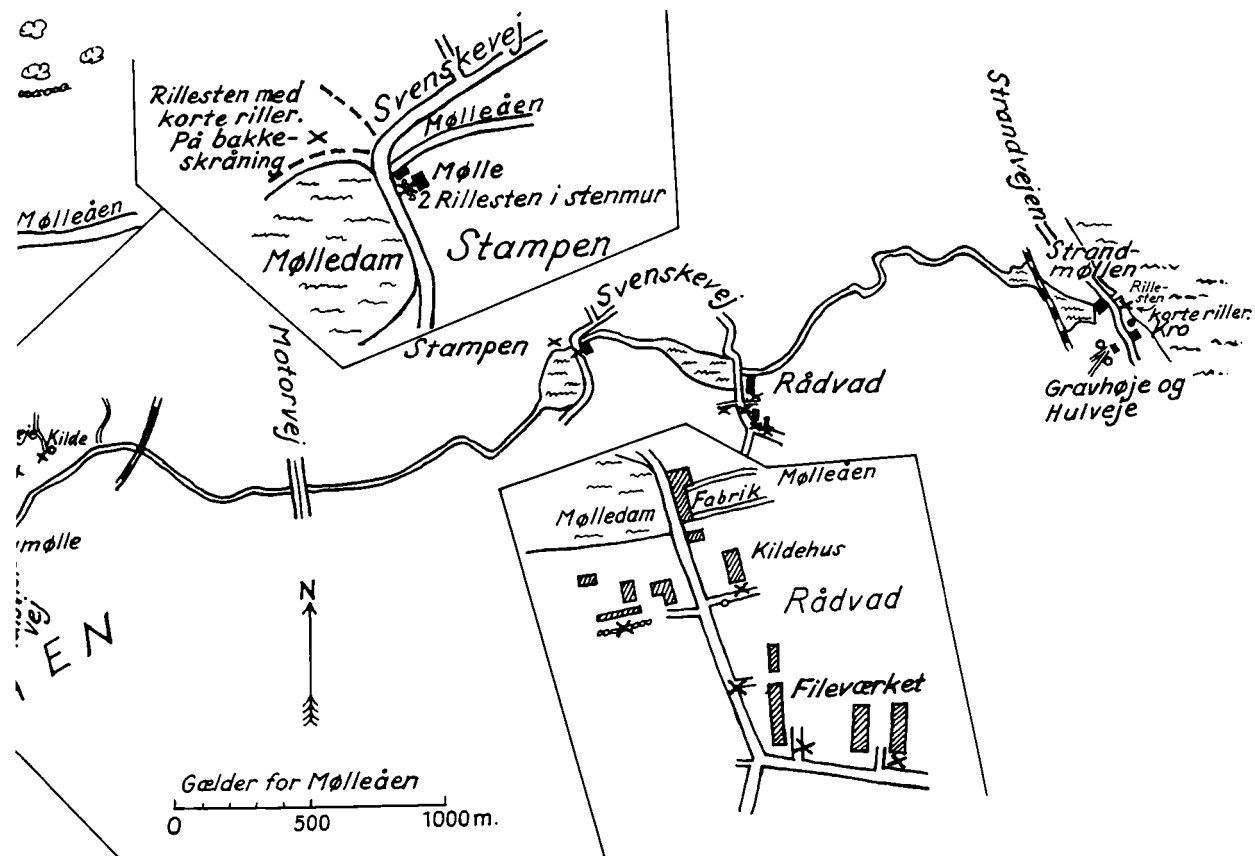
Dette vejstrøg havde interesse, da Lejre var et magtcenter, og også da bisperne havde deres magtcenter i Roskilde. Da kongerne senere bosatte sig i København, svandt interessen for dette vejstrøg, og nye veje, der udstrålede fra København, blev nødvendige.

Vejstrøgene i Jonstrup Vang og Harreskovene har haft forbindelse med vejene fra Ryget over Farum, og det skete over Fiskebæk.

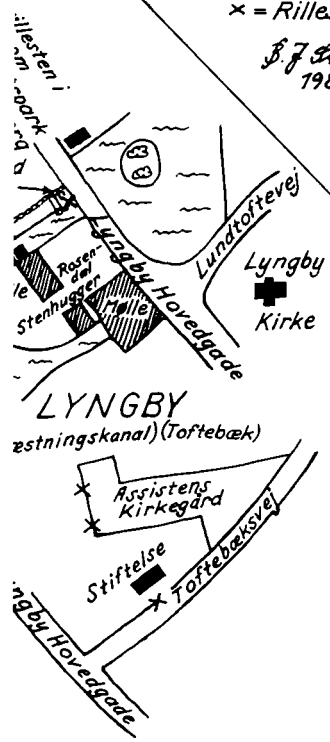
Disse vejstrøg øst og vest for Farum Sø har længe været kendte og haft et navn. Ifølge Vilh. la Cour – i en artikel i »Fortid og Nutid« fra 1923 om »Oldtidsveje og Stednavne« tolker han navnet Farum som dat. plur. (at) farum = ved overgangsstederne. Disse overgangssteder har så senere givet navn til byen, der opstod imellem dem – nemlig Farum.

En artikel i kladder om arbejdet med hulvejene og betragtninger om dem er nu afle-

x = Rillesten
B. J. Steiner
 1980

Skitse på grundlag af Geodætisk Instituts målebordsblade.
 Gengivet G.I.-tilladelse (A 7/81) ©

veret til Fortidsmindeforvaltningen. Desuden har Fortidsmindeforvaltningen samt Nationalmuseet fået alle skovkortene med de målte gamle vejspor og hulveje samt hver 6 stk. 4 cm-kort over en del af Nordsjælland med de målte veje i skovene indtegnet og de formodede vejstrøg vist i det åbne land.

Udover glæden ved at finde og måle de gamle veje har der været en opmuntring i arbejdet at få fornøjelsen at kunne tilføre Nationalmuseets sogneregistreringer en del hidtil ukendte gravhøje, nemlig ca. 25-30 runde gravhøje og 4-5 langdysser eller langhøje, hvoraf den længste var 58 m. Alle disse gravhøje er fundet, fordi de – efter min mening – blev anlagt ved vejene, og ved at følge vejforløbene og undersøge terrænet omkring dem for enhver »unaturlig« bevægelse i overfladen er disse gravhøje – små som store – blevet opdaget.

Samhørighed mellem gamle veje og »rillesten«

Det synes, som om de gamle veje har en betydelig samhørighed med de såkaldte »rillesten«. Ved måling af to nærliggende vejstrøg i Store Dyrehave mellem Kongevejen og Frederiksborgvej lige uden for skoven havde disse vejstrøg på en længde af kun ca. 400 m hver tre sten med »flækkeriller«. Alle var beliggende på lave, tidligere våde områder. I andre dele af skoven, der forgæves var blevet gennem søgt for at finde gamle veje, fandtes ingen sten med »flækkeriller«. Den viste samhørighed mellem gamle veje og »rillesten« kan måske understreges af følgende iagttagelse:

De gamle veje, der har gået over vandløb, har man så vidt muligt ført over vandløbene, hvor der var fast bund. Da man senere skulle lave de store mølledamsdæmninger til vandmøllerne, var det naturligt at anlægge dæmningen til opstemning af mølledammens vand, hvor vejene havde gået over vandløbet, da der her var såvel veje som fast bund.

Ved at undersøge vandmøllerne langs Mølleåen fra Frederiksdal til Rådvad har det vist sig, at der nær ved alle møllerne ligger hele og halve »rillesten« på nær een eneste, og det var Nymølle. Til gengæld lå der lidt øst herfor ved to hulveje een sten ved hver. Ved den ene hulvej var der en kilde, og »rillestenen« hér havde tre riller i forlængelse på henholdsvis 40 cm, 20 cm og 7 cm. Er det offerriller?

På selve Strandmøllens område ses ingen »rillesten«, men sikkert liggende in situ i selve strandkanten 18 m syd for Mølleåens udløb i Øresund ligger en sten med fem offerriller, hvoraf de to er søgt fjernet. Hulvejene har her søgt over Mølleåen på den stenede strandbred. Af disse hulveje ligger der et par dybe spor 200 m sydvest for stenen mellem to gravhøje oppe i Møllevangen. Disse to hulveje standser brat ved en stor villas have, men retningen ned mod stenen kan erkendes. Mølleåens udløb i Øresund har gennem tiderne skiftet meget, indtil Mølleåens udløb ved Strandmøllens opførelse blev sikret med stenvægge.

Lidt nordvest for Stampen ligger på en sydvendt skråning en anden »offersten« også med fem offerriller, denne sten ligger sikkert også in situ, men der er en lille forskel i hullernes udførelse. I Strandmøllens sten er hullerne lavet lodret ned i stenen, men i Stampen-stenen med korte riller er hullerne lavet skråt ned i stenen, som om den, der lavede hullerne, har ligget ved siden af den skråt beliggende sten med mejselen holdt lodret; ellers er karakteren af de to stens fem huller ens.

Hullerne i Strandmøllens sten vender mod nordøst – solens opgang om sommeren. Stampens sten vender mod syd, for herfra har man ikke kunnet se solens opgang, men som mange andre rillesten i kultiske anlæg vender Stampens offerhuller mod syd.

For at kunne iagttage hvordan almindelige flækkehuller ser ud, er der et godt eksempel på disses udseende ikke langt fra Strandmøllens sten, men nærmere mod Strandmøllekroen, hvor der i et lille busket er en mindesten for Tyge Brahe. Under en bænk foran mindesmærket ligger en stor lang stenbjælke med ca. 10 flækkehuller tæt på række; her kan man tydelig se forskellen på offerhuller og flækkehuller.

De omtalte »rillesten« in situ ved lave områder i skovene ligger enkeltvis. Ved møllerne kan de ligge nær hinanden, men de er nok tilført.

Hvis de indgår i et kultianlæg, ligger de som regel højt, også hvis de ligger ved en gravhøj. Hvis der er rillesten i en gravhøjs randsten, er de der uanset om gravhøjen ligger højt eller lavt.

Kan det mon tænkes, at en »rillesten« – altså en kultsten ved vejene, kan have forbindelse med den tradition, der er i de sydlige lande for, at man har krucifikser stående ved vejene?

Langdyssers orientering

Det er en interessant og vist upåagtet kendsgerning, at alle langdysser, højrækker og også hørgen ved Værløse Fægyde ligger parallelt med de gamle hulveje. Så kender man blot een langdysse, kender man også vejenes retning det pågældende sted. En enkelt runddysse kan ikke oplyse om andet, end at der har ligget en oldtidsvej i nærheden, men en højrække kan oplyse om de gamle vejes retning.

Da vejene i Ryget blev målt, blev det blot konstateret, at der lå en runddysse og en langdysse. Men at langdyssen lå i »forkert« retning, nemlig på tværs af de nord-syd gående veje, blev først opdaget efter flere års erfaring gennem måling af de gamle veje.

For at finde de oprindelige parallelle veje ved langdyssen blev området, lige så snart sneen var smeltet væk i skoven, grundigt undersøgt, og det lykkedes da også hurtigt at finde et par spor, som ikke var blevet udslettet af det mægtige opbud af nord-syd gående veje. De parallelle veje må være de ældste, lige så gamle som langdyssen, der er fra yngre stenalder. Vejene har mod vest ført til et hulvejsområde i sydøsthjørnet af Ganløse Ore, derfra langs en højrække i skoven til vandskellet, der ligger vest for Bastrup Sø.

At der altid også har været et nord-syd gående vejstrøg, det vidner runddyssen nærmere mod Farum Sø om, men det har sikkert kun kunnet bruges, når der var lavvande i Farum Sø. For at kunne komme over hele året må nogen have påbudt forbedring af overgangsmulighederne.

Vejenes alder og opståen

Hvor gamle er disse hulveje og vejspor? Hvor der ligger gravhøje nær ved vejene, synes tvivlen at være udelukket – de må i hvert fald være lige så gamle som gravhøjene fra stenalderen. Der er nemlig fundet veje under sløjfede gravhøje.

Hvis man i selve hulvejene vil søge efter noget, der kan afsløre de gamle hulvejes alder, må det være i de »glemte spor«. Det er vejspor, der er begyndt i samme niveau og på samme tid som alle de andre dybt nedslidte hulveje, men som af een eller anden grund kun er blevet benyttet i en kort tid, og ikke har fulgt med i nedslidningen, som mange af de andre veje i hulvejsområdet. Her i disse »glemte veje« må der kunne findes noget fra tiden, da alle vejene begyndte i samme niveau i en fjern fortid.

De dybe vejslugter i Ryget og de endnu dybere i Ganløse Eget må det have taget umindelige tider for færdselen at få nedslidt. Strømmende regn og smeltevand har ved erosion af agemelet (vejstøvet) medvirket til uddybningen, specielt hvor vejene har ligget på bakkens skråninger. Om sommeren er det tørre agemel hvirvlet op af rytteres hurtige ridt, og selv en blid vind har kunnet bortføre meget materiale på den måde.

At de selv samme veje også hurtigt kunne blive udslettet, kan ses flere steder, blandt andet i en lille skov, Broskov, sydøst for Ganløse Eget, hvor 2½ m dybe hulveje ender ved skovkanten. Lige uden for på marken er der ikke det mindste spor af hulveje. Almindelig dyrkning af marken har komplet slettet alle spor, men i Broskov, og heldigvis i mange andre skove, findes de gamle veje endnu.

Efterskrift

Efter at de 2 emner »rillesten« og »hulveje«, der oprindeligt blev bearbejdet uafhængig af hinanden, nu har vist sig at have en sikker samhörighed, ikke mindst som følge af Steiners undersøgelser omkring Mølleåens vadesteder og overgangssteder fra Frederiksdal og til Øresund, synes en vis kategori af rillesten at være identiske med de vejmærker eller Hermer, som man kender mangfoldige steder fra.

Det er en ældgammel sædvane, at man har opstillet Hermer ved markante overgangssteder og opad veje og ofte forsynet dem med enten kvindelige eller mandlige symboler. Ved henkastninger eller ved ofre til fordybninger m. m. på dem, søgte man at sikre sig vejlykke o. lign. Jfr. bl. a. Axel Olrik og Hans Ellekilde: Nordens Gudeverden, bind I 1926-1951.

Efter at vi i forbindelse med foranstående afhandlinger er blevet opmærksomme på sten med korte riller i, som rigsantikvar P. V. Glob og museumsinspektør Th. Ramskou, formentlig uden at tænke over det, har kaldt kløvningshuller, ved henholdsvis Stampen (P. V. Glob: Fortidens Spor. Dyrehaven og Jægersborg Hegn, 1973, side 28) og ved Vikingetidsvejen over Vejle Å ved Ravnning (Th. Ramskou: Nationalmuseets Arbejdsmark 1980, side 30) mener vi, at begge disse sten snarere må være vejmærker (Hermer), og til yderligere sandsynliggørelse kan vi referere til Tinghede-stenen i Han Herred med 8 korte riller, og hvis riller ikke har tjent kløvningens formål og som sidder ind i siden på en oldtidshulvej.

B. J. Steiner. E. Laumann Jørgensen.

Historien om dåbskjolen, kristentøjet fra Vigsø

Af Agnethe Hansen

*Dåbskjole (Kristentøj) fra Vigsø.
Giver: Agnethe Hansen, Værløse.
Museumsnummer: 4229/79.
Foto: Inge Margrethe Olsen.*

Som barn, ca. 1720, kom Sidse Petersdatter fra Smørum som hønsepige hos Chr. Veldig på godset Edelgave i Smørum, men ved dygtighed og godandel blev hun senere herskabets kogejomfru, en ikke ringe stilling for en pige på det tidspunkt. Hun blev i 1744 gift med hjulmand i Vigsø, Peter Larsen, og med sig fra Edelgave fik hun en portière, måske som brudegave. Hun gjorde megen nytte i Vigsø som kokekone. De fik 4 børn. Deres ældste søn Lars Petersen blev 1768 gift med Pernille Andersdatter (hvorfra vides ikke) og de fik 5 børn, hvoraf den yngste søn Niels Larsen 1810 blev gift med Mette Madsdatter, der havde været gift med Ole Rasmussen fra Anneksgården i Vigsø, der døde 1809.

Niels Larsen var præstegårdsbestyrer i Stenløse Præstegård, og det var, da Mette Madsdatter blev gift med ham, at hun syede dåbskjole af portieren og lånte den ud til mindrebemidlede i Stenløse og Vigsø; - derfor de mange lapper på bagsiden.

Deres svigersøn Rasmus Petersen på Egedal overtog Anneksgården efter Nielses og Mettes død. Hans Larsen (bror til Niels Larsen) blev i 1797 gift med Ellens Hansdatter fra Hørup (Nittebjergslægten) og de fik 3 børn. Hans Larsen døde d. 15.3. 1806 og allerede d. 13.6.1806 giftede Ellen sig igen, denne gang med Hans Nielsen fra Rolandsgården, som så også fik Egedal. De fik sønnen Hans Hansen f. 1813. Hans Nielsen var en meget påholden mand, og han ansås for at være den rigeste bonde i amtet.

Sønnen Hans overtog gården ved moderens død og giftede sig 1834 med Sidse Larsdatter fra Anneksgården. De fik 4 børn. Hans Hansen døde 1840, hvorefter Sidse giftede sig med en Lars Petersen (hvorfra vides ikke). Han døde ret hurtigt efter giftemålet og i 1843 giftede Sidse sig med hans broder Rasmus Petersen, der arvede Anneksgården efter sin svigermor Mette Madsdatter. Rasmus afstod Anneksgården til svigersønnen Peter Knudsen fra Vigsølund, som giftede sig med Ellen Hansdatter (barnebarn af førømtalte Ellen Hansdatter). Ellen Knuds var en meget dygtig og bestemt dame, der stadig i familien omtales som bedstemor Ellen. Peter Knudsen led af periodisk tungsind og tog sig af dage i 1878.

Der var 5 børn, hvoraf den ældste datter Meta f. 10.4.1858 blev gift d. 26.10.1880 med Niels Madsen Olsen f. 20.11.1852 på Maglehøj i Vigsø. De købte som nygifte Paradisgården i Værløse og med dem kom dåbskjolen hertil. Den kom dog først i brug igen i 1923, da et barnebarn blev døbt i Værløse kirke, men har siden været brugt med mellemrum indtil 1970.

Oplysningerne er samlet dels fra Vigsø Sogns Historie, dels fortalt fra generation til generation.

Et par ekstra billeder af den fine dåbskjole.

Til venstre vises den frem af Gerda Hansen, Hareskov, og til højre sidder »den lille« alene.

Foto: Inge Margrethe Olsen.

Eleonora Jensen

f. d. 21. jan. 1880, død d. 1. april 1980

Med henblik på Nora's forestående 100-års fødselsdag fremkom en artikel om hende i årsskrift 1979.

Det var hendes højeste ønske at kunne fejre denne, d. 21. jan. 1980, og trods tiltagende svaghed fik hun ønsket opfyldt, hvorom Hareskov-Værløse Avis skriver følgende:

Nora's 100-års dag blev hendes største dag. I de kommende dage vil hun nok beskæftige sig med tanker omkring dagen og vel nok sådan indimellem filosofere lidt over, hvad der var hendes større oplevelse på dagen.

Der var naturligvis chokolade med flødeskum og lagkage på menuen – og en festmiddag med Nora's livret, kogt laks og dyreryg. Plejehjemmet havde tilbudt, at dagens festmiddag var hjemmets. Men stædig som Nora kan være – bestemte hun, at den ville hun selv betale. Det blev da også en festmiddag af de store med omkring fyrre deltagere – alle inviteret efter Nora's liste.

Alle havde gerne ønsket, at Nora's øje havde kunnet følge begivenheden – men en operation af dem begge er blevet udsat af hensyn til 100-års dagen. Lægerne er optimister – operationen skal nok gå godt.

Forud vidste man, at en af Nora's største ønsker var at se Dybbøl med mølle og det hele. Dette ønske opfyldes ved et gavebrev fra Værløse kommune. Det bliver en flyvetur med ledsager når tiden er til det og vejret bliver bedre end vintervejr.

Borgmester Gunnar Christensen, Grete Frederiksen, Viggo Murman Jensen og Poul Nielsen var kommunens udsendinge.

Fra hendes gamle parti Venstre var Venstres formand, tidligere udenrigsminister Henning Christophersen, og Kurt Bork Christensen. Nora er Venstres ældste æresmedlem og en stabil partisoldat, idet hun har stemt på partiet siden hun første gang fik stemmeret.

Familien Ougaard som Nora tjente hos i en række år var ved middagen repræsenteret ved familiens fem børn – hvoraf to var kommet helt fra Århus. Kjeld Burgby – præsten – var kommet fra Tåsinge – og så var der naturligvis mellem alle gaver og hilsner et telegram fra Dronning Margrethe.

100-års dagen må være en af topbegivenhederne i Nora's lange liv. Tænk ellers hvad hun må have oplevet – en udvikling der vel ikke overgås i noget andet menneskes liv. 100 år – med en teknisk udvikling der mange gange har overgået den vildeste fantasi.

Hvad har hun ikke været ude for som tyende – i køkkenregioner der ofte kunne være under al kritik selv op til trediverne. Tankevækkende at man netop omkring denne 100-års fødselsdag har nogen der har tænkt på at støtte tanken om et kvindehus. Man måtte håbe at dette måtte komme til at stå som et værdifuldt minde for og om det mest betydningsfulde køn gennem alle tider. Det har nok taget alt for mange

generationer og år før der er sket en positiv – eller lidt mere positiv udvikling – for mange husalfer. Det er ikke så mange år siden man hørte, at hushjælpen (pigerne m. v.) kun måtte bruge køkkenindgangen.

Og hvor mange år siden er det at kvinderne fik stemmeret. Jo, siger nogen – det er gået fremad – og i fjor fik vi indført m/k. Nej, dette hus man er ved at rejse i København skal nok vise, at der er en lang vej endnu.

Ved Nora's fødselsdag var der en hilsen med Fanta'er – men der var også vine, chokolader, karameller, blomster m. m. m.

Jo, det var en stor dag – og selv om Nora har været syd på med fly – på pensionistrejser, bliver flyveturen til Dybbøl nok også en af hendes store oplevelser.

Red. Kaj Øgaard Sørensen, Hareskov.

– Men livsløbet var ved at rinde ud, og uden nogen særlig forudgående svaghed sov Nora stille ind under middagshvilen på plejehjemmet tirsdag d. 1. april 1980.

Frederiksborg Amts Avis skriver i den anledning:

Nora Jensen, plejehjemmet, Søndersø.

Nora Jensen fra Værløse er død, 100 år. I mange år var Nora Jensen en del af bybilledet i Værløse, og de fleste kendte hende bedst under navnet Nora. Indtil for et år siden var Nora i den høje alder af 99 år stadig hjemmeboende. Historisk Forening nød siden starten godt af hendes store indsats, og kirkegangen, partiet Venstre og sykkreds blev også passet omhyggeligt. Da Nora flyttede på plejehjem som 99-årig, opgav hun dog ikke sine mange sysler, men kunne stadig mødes på vej til bl. a. sykkredsens møder.

Nora var børnehjemsbarn og har arbejdet som tjenestepige og husbestyrerinde, siden hun blev lukket ud fra børnehjemets beskyttende mure. Sin første bolig fik Nora, da hun var 75 år, og den beholdt hun, lige til hun flyttede til plejehjemmet Søndersø. Her nåede hun at fejre sin 100-års fødselsdag, der formede sig som en sand triumf. Bl. a. mødte fhv. udenrigsminister Henning Christophersen op for at lykønske hende med dagen og konstatere, at Nora var Venstres ældste æresmedlem.

Otto Jensen

født 24. sept. 1906, død d. 26. marts 1980

Otto Jensen, der i mange år boede på Solbjerggård, Kr. Værløse, for tilsidst at komme på Plejehjemmet Søndersø, sov stille ind den 26. marts 1980.

Han var søn af en fattig landarbejderfamilie i Horns herred, født den 24. sept. 1906, og døjede selv under en ugift landarbejders trange kår. Han har skrevet en beretning om sit liv; den vil fremkomme i vort årsskrift ved første lejlighed, da den giver et sandt tidsbillede. – Med ham er en særpræget personlighed gået bort.

J. K. Skov.

Fra det gamle Værløse

Ved J. K. Skov

En køretur gennem Jonstrupvang til Kollekolle

(Uddrag af en artikel i Ill. Tidende 20. aug. 1882: Søndersø og dens omgivelser. Forfatternavn ikke angivet).

– – »Man tager« en vogn og foretager udflugten ved hjælp af denne.

Turen går ud ad Frederikssundsvejen over Utterslev og Ballerup. Tæt udenfor den sidstnævnte deler landevejen sig; til højre går den af til Egebjergene, der udgør en del af skovene om Søndersø, men hvis man foretrækker først at aflægge et besøg ved Jonstrup, den bekendte planteskole for ungdommens vordende opdragere, bør man dreje af til venstre for derpå, når vejen atter deler sig, at drage til højre. Det er en ganske interessant kørsel, thi vejen bugter sig op og ned omtrent som rutschebanen i Tivoli, om end ikke med så stærkt fald, og omgivelserne er ligeledes af megen interesse. Skråningerne er ligesom afdelt i felter ved de pløjede og bevoksede marker; hist og her ligger små damme gemt i fordybningerne, og skoven, med hvilken vi snart skulle gøre bekendtskab, nærmer sig nu som en mørk, uigennemtrængelig masse, hvis skønheder først senere skal afsløres for vort blik.

Et medlidende blik skænkes Søndersø Cikoriefabrik, hvis høje skorsten står som en mindstøtte over svunden herlighed; men allerede glimter søen frem bag Jonstrupvang, idet vi kører op ad bakkerne, fra hvilken man næsten kan se ned på skovene. Der er ialtfald i det ydre ikke meget mærkeligt ved den bygning, hvori fremtidens skolelærere vokser op, og som nu allerede har henlevet nogle og halvfjerdsindstyve år på dette sted, hvortil den blev forlagt fra Blågård; men Jonstrupvang er vel et besøg værd.

For det første bevarer egnens bakkede karakter sig inde i skoven i langt højere grad end i de omgivende skove, hvad der også giver sig tilkende i den del af skoven, som fører navnet Egebjergene. Dernæst belærer dette navn os om skovens ejendommelighed: De mange egetræer. –

– – Et engdrag skiller Jonstrupvang fra Lille Hareskov. Denne er en fredelig plantning, hvis ensomhed kun sjældent forstyrres, og når man ikke ved det, tænker man mindst af alt på, at dette sted er sædet for en betydelig maskinvirksomhed, hvor dampen arbejder dag og nat for at forsyne den fjerntliggende hovedstad med det uundværlige vand. Lige over skoven ligger det store maskinhus, hvis skorsten rager højt op over bøgestammerne som for pralende at vise, hvad menneskehænder formår at udrette, og foran det, omtrent en tusind alen fra værket, ligger den venlige Søndersø, grænsende tæt op til de store moser, som nu er egnens vigtigste bedrift, efterat cikoriefabrikkerne og de andre påtænkte anlæg herude er gået al kødets gang.

Fra dette punkt har man imidlertid ikke det rette overblik over søen; det fås bedre fra Hejrebakken inde i skoven; men først vil vi dvæle lidt ved den virksomhed, men-

neskene udfolde på dette punkt, førend vi søge ind i skovens ensomhed. Man trænger også til hvile og forfriskning efter den lange køretur, og skønt stedet ikke er meget besøgt, er der dog højst betænksomt inde på vandværkets grund lige i skovbrynet, hvor de høje bøgetræer give skygge, anbragt borde og bænke, ved hvilken man gerne får tilladelse til at udfolde madkurvenes indhold. Det gælder imidlertid om dette sted, hvad der så træffende er anført i »de fattiges Dyrehave«, at man her kan få alt, hvad man ønsker – når man selv bringer det med. Stedets naturlige udførselsartikel, drikkevandet, er her naturligvis ingen mangel på, men forøvrigt gør man rettest i at føre alt andet, kogeapparat inklusive, med sig.

– – Det egentlige udsigtspunkt i skoven, som man ikke må forsømme at besøge, tilmed da det ligger nær ved maskinhuset, er Hejrebakken. Man følger kørevejen op gennem de skyggefulde bøge, hist og her isprængt med et enkelt egetræ, og bøjer derpå af ved den første sti vil venstre. Gennem et lavt krat af bøg og eg, undertiden afbrudt ved en lille nåletræsplantning, kommer man ad en magelig gangsti, fra hvilken man næsten stadig har udsigt til søen, op til Hejrebakkens øverste punkt, hvor bænke både yde hvile, og tillade, at man hengiver sig til kontemplativ naturbetragtning.

En flad eng, der benyttes af seminaristerne som tumleplads, skiller skoven fra søen; rolig og stille breder dennes vandspejl sig for øjet, til venstre begrænset af en lav plantning, bag hvilken der ses frodige marker. Til højre har man udsigt over krattet langs bredden til høje, besåede bakker, mellem hvilke man tydeligt ser kirken og møllen, repræsentanterne for de åndelige og timelige fornødenheder. I forgrunden skyder sivbevoksede lavninger sig fra de omgivende moser ud i søen, hvis nærmeste del, »Lille Sø«, ved en dæmning, som tjener til passage, er skilt fra »Store Sø«. Til søens grønne bredder danner mosernes glat afskårne kanter en ejendommelig modsætning, ligesom den fede, sorte humusmasse, der velbehagelig breder sig i solen for at befries for sin fugtighed, frembringer en ejendommelig kontrast til de grønklædte marker, mellem hvilke den er kastet op. Til den anden side har man skoven; over en lav, fremadstræbende nåletræsplantage har man udsigt til de høje kuppelformede bøgekroner i den øvrige del af skoven, der ligesom lokke og drage ind i dennes kølige friskhed.

Ved nedgangen fra Hejrebakken træffer man atter kørevejen, der har bøjet udenom, og vi kan nu fordybe os i skoven. Et lille stykke følger man kørevejen, som derpå deler sig; til højre går vejen forbi »Navnebøgen« til Egebjergene og altså ud mod Jonstrupvang; til venstre fører den forbi »Ønskebøgen«, der står ved indgangen til dansepladsen og derfra videre ud gennem skoven.

Ved udkørslen af denne kommer man til »Syvstjernen«; men valget af vej er dog ikke så vanskeligt, som man af dette navn skulle formode; thi der er ikke så mange veje at vælge imellem. Kører man ligeud, kommen man straks til »Kulhusene«, men vi foretrækker at lægge vejen om ad »Kollekølle« og bøjer derfor af til venstre. Mellem frodige marker fører vejen; den drejer atter ved Værløsegården, denne gang til højre, og medens vi kører op til Kollekollegården, er vi på alle sider omringede af skove. Bag os ligger Lille Hareskov og Jonstrupvang, til højre Store Hareskov og

ligefor Fredriksdalsskov, der fortsætter sig til venstre i Nørreskov. Vi er nu tæt ved Fursøen, i det bakkede, skovrige terræn, der omgiver dennes vestlige del og som frembyder så tiltalende spadsreture; men søen selv skjuler sig endnu for os og giver først senere adgang til at beundre dens skønhed.

Ved Kollekollegården går vejen nord på ind i Nørreskov. En række af de herligste ege paraderer ved indkørslen på venstre side og byder Velkommen, og en lille kørevej fører derpå gennem tætte bøge op midt gennem skoven.

I året 1980 har foreningen haft følgende tilgang af nye medlemmer:

(Postadr.: B = 2750 Ballerup. V = 3500 Værløse).

Alstrup, Gerd, Mølledalen 31, Jonstrup, B.
Andersen, Henny og Finn Grønbech, Tibberup
Allé 30, H-by, V.

- , J. Casper, Gl. Hareskovvej 249, H-by, V.
Andreasen, Annette, pædagog, Kildebakken 10,
Kr.V., V.

Beck, Søren, Tårnhøjgård, Kr.V., V.
Bertelsen, Rita, fru, Klostergårdsvej 9, V.
Bryld, Ruth, fru, Toftegårdsvej 33, V.
Bundgaard, Ester, Bjørnsholmvej 30, V.

Christensen, Erik B., ing., Bakkevej 9, H-by, V.
- , Hans Brøns, Skovløbervangen 40, V.
Christiansen, Inge Norup, Ryetvej 115, st.tv.,
V.

Dahl, Otto Werner, købmd., Gl. Hareskovvej
331, H-by, V.
Damø, Jørgen Skytte, dir., Åvej 43, H-by, V.
Dehn, Gunnar, Baunestedet 43, V.
Dejgaard, Aase, Tingmosen 31, V.

Edinger, Mette, fru, Skovmose Allé 7, H-by, V.
Egaa, Henning, Digevænget 11, Herlev.
Engel, Inger og Hans, civiling., Pilevænget 6,
H-by, V.

Fenger, Kirsten, cand. stat., Skandrups Allé 37,
H-by, V.
Frier, Hanni, Marie Allé 4, H-by, V.

Galløe, Anette, Ryetvej 77, V.
Gottschon, Grethe, Ryetvej 65, V.

Hansen, Agnete, sygeplej., Elme Allé 26, H-by,
V.

Hansen, Anna, fru, Møllevej 24, Jyllinge.
- , Ebbe, murermester, Irisvej 5, V.
- , Inger Øgaard, Kr. Værløsevej 25, V.
- , Karsten, Egager 6, H-by, V.
- , Margrethe, frk., Toftebo 16, 2., V.
- , Merete, præst, Skandrups Allé 36, H-by, V.
- , Søren Kjeldmand, elektr., Buegården 7,
1. th., Bagsværd.
- , Torben Lindved, Jomfrubakken 25, V.
Harsvig, Børge, forretningsf., Elsevej 28, V.
Heide-Jørgensen, Bitten, Skovbovænget 67,
H-by, V.
Henriksen, Lissi, Ryetvej 123, V.
Hermann, H., Højeloftsvej 12, V.
Hindborg, Jytte og Ole, Skovmose Allé 20,
H-by, V.
Hjalholt, Vera og John, Anemonevej 9, H-by, V.
Hoel, Synne, tandlæge, Klosterbakken 19, V.
Holm, Susan, lægeskr., Åsevej 40, V.
Hovøre, Bent, konsulent, MK., Elsevej 18, V.

Ivarsson, Lars, chefig., Søndersø Park 16, V.

Jensen, Ingrid, Byparksvej 126, Glostrup.
- , Jonna Uldahl, Poppel Allé 7, H-by, V.
- , Kurt, Hareskovvej 68, Kbh. Brh.
- , Steen og Ingrid Prammann, Mosegård Park
66, V.
Johansen, Jytte Skyum, Rolighedsvej 37, H-by,
V.
Jørgensen, Inge Kjærulff, Anemonevej 11, H-by,
V.

Kanstrup, Anni, Klostergårdsvej 27, V.

- Kjær, G. Malling, Gladsaxevej 9, Søborg.
 Kjær, Sig., Højlundshusene 50, V.
 Knudsen, Birgit, fru, Langås 17, H-by, V.
 Krebs, Helge, ing., Bymidten 49, 2R., V.
 Krogh, Erik, major, Hybenvej 10, V.
 Kähler, Solvejg, pædagog, Baunehøj Park 19, st.tv., V.
- Larsen, Beryl Skovbo, Birkevang 21, H-by, V.
 - , Fl. Brønsdahl, løjtn., Skovbovænget 61, H-by, V.
 - , J. Chr., Topperne 1,2. L21, Albertslund.
 - , Jens Dybkjær, Bobakken 8, 1.th., Vanløse.
 - , Ulla, fhv. repr.fotograf, Lindevej 30, H-by, V.
- Laursen, Annet, Engtoftevej 3, Farum.
 Leonhart, Kirsten, Mosestedet 8, V.
 Ljunggren, Torben, radiomek., Kløvervej 6, H-by, V.
 Lund, Kirsten og Ib, adjunkt, Åsevej 27, V.
 Lundholm, Milly, fru, Nygårdsterrasserne 217C, Farum.
 Lundwall, Niels, Inavej 2, V.
- Madsen, Anne Lise, Åsevej 7, V.
 - , Karl, fhv. kedelpasser, Skovdiget 157, Bagsværd.
 Mejer, Finn, Dalsø Park 94, V.
 Meyer, Inger M., Søndersø Park 50, V.
 Mortensen, Marie-Louise, fru, Birkedalsvej 3, V.
 - , Rita Rosenkilde, Sunesvej 16, V.
 Mynderup, Bodil, fru, *1979, Lindevej 51, H-by, V.
 - , Mette, *1979, Klosterbakken 23, V.
 - , Pernille, Blomsterhaven 17, Lyngby.
 Møller, Elin Storm, forst., Baunehøj Park 6, V.
- Neergaard, Inge, bogh., Rolighedsvej 39, H-by, V.
 Nielsen, Birgit, Bringehusene 24, Jonstrup, B.
 - , Karen, Ryetvej 127, 1., V.
 - , Kirsten, Til Jernbanen 20, Bagsværd.
 - , Max, Højbo Vænge 28, V.
 - , Michael, Baunehøj Park 6, st., V.
 - , Werner, kontorass., Lindevej 59, H-by, V.
 Nuppenau, Per, Bjørnsholmvej 13, V.
 Nøjgaard, Søren, læge, Bymidten 39, V.
 Nørgaard, Niels, Skovgårds Allé 23, V.
- Okholm, Kirsten og Erik, Ryetvej 37, V.
 - , Kirsten og Hans, civiling., Lindevej 40, H-by, V.
 Olsen, Niels Erik, ing., Højsdal 4, H-by, V.
- Olsen, Nina, Skovgårds Allé 131, V.
 Ortvald, Ursula, Skovgårds Allé 181, V.
- Pedersen, Blicher, snedker, Nørreskovvang 29, V.
 - , Eli og Knud, Søndersøvej 43, V.
 - , Lennart, Sortemosevej 82, Herlev.
 - , Marie, fru, Vesterbo 30, V.
 Petersen, J. M. Neve, sp.kassefuldm., Hejrebakken 43, V.
 - , Käthe Krogh, Teglbrændertoften 3, H-by, V.
 - , Viggo, Samosvej 23, st., Kbh. S.
 Prakash, Grethe, fru, Ordrup Jagtvej 19, Charlottenlund.
- Rahbek, Palle, Slotsparken 11, Bagsværd.
 Rasmussen, Arne, Birkedalshusene 1, V.
 - , Lillian, Poppel Allé 92, H-by, V.
 - , Lizzie og Willy Dindler, Tipperup Allé 24, H-by, V.
 Rosenbeck, Thyge, Højelofts Vænge 124, V.
 Rosenfeld, Ellen og Poul, Kastanie Allé 31, Farum.
 Rugh, Birgitte, Ll. Værløsevej 68, V.
 Raahauge, Birgit, Nørrevænget 29, V.
- Sienknecht, Leif F., konsulent, Kr. Værløsevej 9, V.
 Skjoldager Hansen, Godtfred, tækkemand, Skinderskovvej 109, Herlev.
 Skovlund, Kurt, adv., Søndergårdsvvej 35, V.
 Steinfath, Bent, Lindevej 8, H-by, V.
 Sterler, Grethe og Hans, Højsdal 14, H-by, V.
 Sunekær, Furbo, Ballerupvej 21, V.
 Svendsen, Karen, Kr. Værløsevej 21, st.mf., V.
 Sølling, Birthe, Højeloftsvej 5, V.
 Sørborg, Birthe, Røsevangen 2, Farum.
 Sørensen, Børge, Fredensvej 4, H-by, V.
 - , Dan, arkitekt, Chr.højvej 22, Kr.V., V.
 - , Erik V., Ryetvej 77, V.
- Vestergaard, Anette, Byværnsvej 6, Herlev.
 Vollerup, Ady og Jørgen, Ravnehusvej 9, H-by, V.
- Warming, Bente, Lindevej 8E, H-by, V.
 Wredstrøm, Erik, salgschef, Bregnevej 14, V.
 Wätzold, Lisbeth, Baunehøj Park 10, 1.mf., V.
- Zalewski, Barbara, Bakkevej 2, H-by, V.
 Åstrup, Winnie Kølby, Solbakken 10, Farum.

